

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління
Кафедра публічного управління та адміністрування

Кава Наталія Михайлівна

УДК 614.21:364-57:355.09:616-036.82

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО
ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ І РЕАБІЛІТАЦІЇ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ**

Публічне управління та адміністрування
281 «Публічне управління та адміністрування»

_____ **Н.М. Кава**

Науковий керівник: **Молодцов Олександр Володимирович, д.держ.упр.,
доцент**

Допущено до захисту:

Завідувач кафедри,
д.держ.упр., професор

_____ **І.П. Лопушинський**

Рецензент:

к.психол.н., доцент

_____ **В.М. Кушнірюк**

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Івано-Франківськ – 2024

АНОТАЦІЯ

Кава Н. М. Формування та реалізація державної політики щодо психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців в Україні. – Рукопис.

Магістерська робота за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2024.

В магістерському дослідженні обґрунтовано концептуальні підходи до формування та реалізації державної політики щодо психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців в Україні. Окреслено основну проблематику, яка впливає на якість організації процесу реабілітації.

Важливу роль відіграло дослідження українського та закордонного досвіду побудови системи соціальної підтримки та психологічної реабілітації. Проаналізована нормативно-правова база з цього питання в Україні дозволила виявити нерегульовані компоненти системи та звернути на них увагу задля оптимізації кадрових, фінансових та управлінських ресурсів.

Запропоновано шляхи удосконалення державної політики щодо психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців в Україні.

Ключові слова: реабілітація, психологічна реабілітація, соціальна підтримка та соціальний захист, фінансування програм реабілітації, державна політика щодо психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців в Україні.

ANNOTATION

Kava N. M. Formation and implementation of the state policy on psychosocial support and rehabilitation of military personnel in Ukraine. – Manuscript.

Master's Research Paper for the specialty 281 «Public Administration». – Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. – Ivano-Frankivsk, 2024.

The master's thesis substantiates conceptual approaches to the formation and implementation of state policy on psychosocial support and rehabilitation of military personnel in Ukraine. The main issues that affect the quality of the rehabilitation process are outlined.

An important role was played by the study of Ukrainian and foreign experience in building a system of social support and psychological rehabilitation. The analysed regulatory framework on this issue in Ukraine allowed identifying unregulated components of the system and paying attention to them in order to optimise human, financial and managerial resources.

Ways to improve the state policy on psychosocial support and rehabilitation of military personnel in Ukraine are proposed.

Key words: rehabilitation, psychological rehabilitation, social support and social protection, financing of rehabilitation programmes, state policy on psychosocial support and rehabilitation of military personnel in Ukraine.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ І РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ.....	9
1.1 Теоретичні основи розробки та реалізації державної політики щодо психосоціальної підтримки військовослужбовців в Україні.....	9
1.2 Основні підходи та принципи реабілітаційної діяльності в Україні.....	17
РОЗДІЛ 2 СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ.....	27
2.1 Нормативно-правове забезпечення державної політики щодо психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців.....	27
2.2 Організаційне та фінансове забезпечення комплексної реабілітації військовослужбовців.....	40
2.3 Проблемні аспекти психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців в Україні.....	60
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ І РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ.....	66
3.1 Зарубіжний досвід організації психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців.....	66
3.2 Практичні засади реалізації системи організації психосоціальної підтримки та здійснення комплексної реабілітації військовослужбовців в Україні.....	74
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- АТО – антитерористична операція;
БО – благодійні організації;
БФ – благодійні фонди;
ВРУ – Верховна Рада України;
ГО – громадські організації;
ЗСУ – Збройні Сили України;
КМУ – Кабінет Міністрів України;
МВС – Міністерство внутрішніх справ;
МДА – місцеві державні адміністрації;
МЗС – Міністерство закордонних справ;
Мінветеранів – Міністерство у справах ветеранів України;
Міноборони – Міністерство оборони України;
МОЗ – Міністерство охорони здоров'я;
МОН – Міністерство освіти і науки України;
МО України – Міністерство оборони України;
ОМС – органи місцевого самоврядування;
ООС – Операція об'єднаних сил;
ПТСР – посттравматичний стресовий розлад;
РФ – Російська Федерація;
СМЗ – система медичного забезпечення;
УБД – учасник бойових дій

ВСТУП

Актуальність теми. Нинішня ситуація, яка склалась у суспільстві, вимагають більш прискіпливого погляду психологів та інших спеціалістів до проблеми адаптації та реабілітації учасників бойових дій, які повертаються до цивільного життя. Розробка цієї проблеми, вивчення особливостей посттравматичного стресового розладу в учасників бойових дій сприятимуть збереженню здоров'я і працездатності осіб, що піддавалися впливу факторів екстремальних (бойових) ситуацій. Необхідність вивчення психологічних змін, які відбуваються в учасників збройного конфлікту, виходить із загально визнаного положення про їхню виражену психотравматизацію, яка обумовлює можливий розвиток як психічної, так і психосоматичної патології. Одним із клінічних видів бойової психічної патології є бойовий стресовий розлад, який може виникнути в учасників бойових дій через невизначений проміжок часу після закінчення війни (від кількох місяців до кількох десятиліть).

Масштабність цього явища в рамках українського суспільства потребує активного вивчення соціальних та психологічних проблем військовослужбовців, створення по всій країні спеціальних центрів для надання соціальної, психологічної та медичної допомоги колишнім учасникам бойових дій і особливо тим, хто отримав бойові поранення і каліцтва, ставши інвалідом.

Проблема збереження здоров'я і працездатності осіб, що беруть участь у військових конфліктах, останнім часом привертає увагу великої значної дослідників. Почали розвиватися нові концептуальні підходи до організації соціальної та психологічної реабілітації на різних її етапах для окремих категорій військових фахівців. Однак соціально-психологічні аспекти змісту й особливості реалізації комплексних програм соціально-психологічної реабілітації орієнтовані, на жаль, на окремі категорії поранених і хворих, а

специфічні проблеми реабілітації військовослужбовців розроблені недостатньо.

До проблематики, що пов'язана з наданням соціальної та психологічної допомоги військовослужбовцям та члена їх сімей, зверталися як зарубіжні, так і українські вчені. Зокрема, такі дослідники, як О. Блінов, Ю. Бриндіков, К. Возніцина, Є. Гордієнко, С. Грін, О. Колісніченко, Є. Потапчук та інші – досліджували різні аспекти соціальної та психологічної реабілітації військовослужбовців та членів їх сімей.

Результати аналізу наукових джерел свідчать про те, що вітчизняною наукою ще недостатньо вивчено соціально-психологічні аспекти процесу реабілітації учасників локальних воєн. Підтвердженням цієї думки слугує також те, що дотепер відсутні державні наукові програми, які були б присвячені дослідженню проблем військовослужбовців-учасників бойових дій.

Мета і завдання дослідження. *Мета дослідження* полягає у розробці на основі комплексного аналізу наявної вітчизняної та іноземної практики науково-обґрунтованих напрямів удосконалення державної політики щодо психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців в Україні.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі *завдання*:

дослідити теоретичні засади формування та реалізації державної політики щодо психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців в Україні;

охарактеризувати сучасний стан нормативно-правового забезпечення державної політики щодо психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців;

висвітлити особливості організаційного та фінансового забезпечення комплексної реабілітації військовослужбовців;

виокремити проблемні аспекти психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців в Україні;

обґрунтувати шляхи удосконалення державної політики щодо психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців в Україні.

Об'єкт дослідження – процеси публічного управління в сфері реабілітації та соціального захисту військовослужбовців.

Предмет дослідження – особливості формування та реалізації державної політики щодо психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців в Україні.

Методи дослідження. У ході роботи було використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, кожен з яких дав змогу дослідити окремі питання теми в певному ракурсі, зокрема теоретичні методи – теоретичний аналіз, класифікація, систематизація та узагальнення теоретико-методологічних підходів щодо психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців в Україні – застосовувалися для визначення концептуальних засад досліджуваної проблеми.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні уявлення про закономірності психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені у магістерському дослідженні положення можуть бути використані у практичній діяльності психологів та психотерапевтів, які надають допомогу учасникам бойових дій та їхнім сім'ям. Інформація та висновки роботи можуть бути використані органами влади та силовими структурами для аналізу особливостей надання психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців в Україні.

Опис структури роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 98 сторінок, з них основний текст на 87 сторінках, список використаних джерел (86 найменувань, з них 4 англійською мовою) на 11 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ І РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

1.1 Теоретичні основи розробки та реалізації державної політики щодо психосоціальної підтримки військовослужбовців в Україні

Формування та реалізація державної політики щодо психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців є складною та багатоаспектною проблемою, тому потребує комплексного підходу, а також співпраці між урядом, громадськістю та власне ветеранами. Зважаючи на велику кількість ветеранів, яка очікується після війни, державі дійсно важливо ретельно планувати і виконувати програми їх адаптації та соціалізації. Це допоможе зменшити можливі проблеми і забезпечити гідне та якісне життя ветеранів, а також їхніх сімей. Сьогодні існує достатня кількість публікацій, конференцій, форумів, метою яких є формування системного підходу до реабілітації тих, кому як українці, так і європейська спільнота завдячують життям – ветерани, учасники бойових дій.

Проблеми реабілітації учасників бойових дій у фокусі уваги науковців вже більше 10 років, ще з часів антитерористичної операція на сході України (АТО). Українці формують свою систему психосоціальної підтримки та реабілітації ветеранів бойових дій, адаптовуючи закордонний та апробовуючи власний досвід.

Закцентуємо увагу на окремих напрацюваннях, важливих, на нашу думку, в контексті дослідження.

В. Турбан у статті «Реабілітаційна та реінтеграційна робота з військовослужбовцями, учасниками бойових дій в центрах соціальних служб:

етичний аспект»¹ здійснила аналіз основ організації фахівцями соціальних служб реабілітаційної діяльності з військовослужбовцями, які брали участь у бойових діях. Сформулювала визначення поняття «реабілітація військовослужбовців учасників бойових дій». Охарактеризувала підходи до реабілітації військовослужбовців, які брали участь у бойових діях. Обґрунтувала спектр етико-психологічних умов дієвості реабілітаційної діяльності з військовослужбовцями-учасниками бойових дій та проаналізувала механізми їх впровадження.

Організація реабілітаційної діяльності з військовослужбовцями була об'єктом дослідження в дисертаційних роботах. Так, В. Горлинський² досліджував систему соціально-моральної регуляції у Збройних Силах України. У дисертації автором розроблено та науково обґрунтовано соціально-філософську концепцію системи соціально-моральної регуляції у Збройних силах України, яка функціонує в умовах сучасного українського соціуму. Зазначено, що інтегрованим підсумком функціонування системи соціально-моральної регуляції в Збройних силах є рівень військової дисципліни та морально-психологічний стан військ.

В. Лесков³ проаналізував соціально-психологічні аспекти реабілітації військовослужбовців із районів військових конфліктів. Дисертацію присвячено дослідженню проблеми соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців після проходження ними служби в районах військових конфліктів. Здійснено теоретичний аналіз проблеми реабілітації особистості в психології, виявлено зміст та структуру соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців із районів військових конфліктів. Обґрунтовано модель соціально-психологічної реабілітації ветеранів бойових дій. Визначено критерії

¹ Турбан В. В. Реабілітаційна та реінтеграційна робота з військовослужбовцями, учасниками бойових дій в центрах соціальних служб : етичний аспект. URL: <http://appsychology.org.ua/data/jrn/v9/i11/33.pdf>.

² Горлинський В. В. Система соціально-моральної регуляції у збройних силах України : соціально-філософський аналіз : дисертація канд. філос. наук: 09.00.03. АПН України; Інститут вищої освіти. К., 2003. URL: <http://www.disslib.org/systema-sotsialno-moralnoyi-rehuljatsiyi-u-zbrojnykh-sylakh-ukrayiny-sotsialno.html>.

³ Лесков Валерій Олександрович. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів : дис... канд. наук : 19.00.09. Психологія діяльності в особливих умовах. Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2008. URL: <http://www.disslib.org/sotsialno-psykholohichna-reabilitatsia-viyskovosluzhbovtiv-iz-rajoniv-viyskovykh.html>.

та показники реабілітованості військовослужбовців. Розроблено й експериментально перевірено методику діяльності клубу воїнів-інтернаціоналістів як форми соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців запасу, які були учасниками бойових дій у районах військових конфліктів. За результатами теоретичного й експериментального дослідження розроблено практичні рекомендації щодо реабілітації військовослужбовців після проходження служби в районах військових конфліктів.

С. Грін ⁴ дослідив особливості фізичної реабілітації військовослужбовців з наслідками вогнепальних переломів кісток гомілки.

О. Блінов ⁵ дослідив питання психології бойового стресу. У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове розв'язання проблеми бойового стресу військовослужбовців. Визначено сутність поняття бойового стресу, наслідки його дії на воїнів та шляхи його регуляції. Встановлено особливості функціонування психіки військовослужбовців в різних середовищах і впливу стрес-факторів. Охарактеризовано бойовий стрес воїнів на етапах і рівнях його прояву. Розкрито основні стратегії поведінки комбатантів в умовах бойового стресу. У результаті факторного аналізу встановлено психологічну структуру переживань бойового стресу взагалі та переживання бойового стресу зокрема в учасників бойових дій. Визначено ефективність надання психологічної допомоги військовослужбовцям.

Є. Потапчук ⁶ дослідив соціально-психологічні основи збереження психічного здоров'я військовослужбовців. Докторська дисертація присвячена теоретичному та експериментальному вивченню проблеми збереження психічного здоров'я військовослужбовців та розробці соціально-психологічних засад його збереження.

⁴ Грін С. О. Фізична реабілітація військовослужбовців з наслідками вогнепальних переломів кісток гомілки : автореф. дис. ...канд. з фіз. виховання та спорту : 24.00.03. Фізична реабілітація; Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України. Київ, 2019. 26 с. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/26501>.

⁵ Блінов О. А. Психологія бойового стресу : автореферат дис. ... доктора психол. наук : 19.00.04. Київ, 2020. 43 с. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/47058>.

⁶ Потапчук Євген Михайлович. Соціально-психологічні основи збереження психічного здоров'я військовослужбовців : дис... д-ра психол. наук: 19.00.09 . Національна академія держ. прикордонної служби України ім. Б.Хмельницького. Хмельницький, 2004. URL: <http://www.disslib.org/sotsialno-psykholohichni-osnovy-zberezhenja-psykhichnoho-zdorov-ja-viyskovosluzhbovtsiv.html>.

Ю. Бриндіков ⁷ дослідив теорію та практику реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб. У дисертаційному дослідженні обґрунтовано теоретичні та методичні основи організації фахівцями соціальних служб реабілітаційної діяльності з військовослужбовцями, які брали участь у бойових діях, на основі впровадження арт-терапії, ігрових технологій, тренінгів, сімейної терапії. Сформульовано визначення поняття «реабілітація військовослужбовців учасників бойових дій». Охарактеризовано методологічні підходи до реабілітації військовослужбовців, які брали участь у бойових діях. У процесі дослідження обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено систему організації та здійснення комплексної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій, яка має блочну структуру (методологічний, змістовий, процесуальний, результативний блоки). Обґрунтовано спектр організаційно-педагогічних умов дієвості реабілітаційної діяльності з військовослужбовцями-учасниками бойових дій та проаналізовано механізми їх впровадження. Представлено результати моніторингового дослідження проблем військовослужбовців-учасників бойових дій, визначено компоненти, показники і рівні їх реабілітованості та проаналізовано результати формувального етапу експерименту.

Важливим підсумком роботи Ю. Бриндікова є монографія «Реабілітація військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб: теоретико-методичні основи» ⁸, у якій охарактеризовано досвід участі комбатантів у військових діях на сході України свідчить про високий рівень їхньої травматизації. Зазначено, що для підвищення рівня боєздатності та збереження фізичного і психічного здоров'я, нормалізації психоемоційної сфери військовослужбовців виникає необхідність у проведенні комплексної реабілітації. У монографії автор шукає відповідь на запитання «У чому полягає

⁷ Бриндіков Ю. Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб. Дис. ... докт. пед. наук :13.00.05. Соціальна педагогіка. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2019. URL: https://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/d-58-053-03/Aref_Bryndikov.pdf.

⁸ Бриндіков Ю. Л. Реабілітація військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб : теоретико-методичні основи : монографія. Хмельницький, 2018. 388 с. URL: https://srsp.khmnpu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/11/reabilitaciya-vijskovosluzhbovcziv_monografiya_2018.pdf.

суть комплексної реабілітації та чи відповідає сучасним запитам суспільства діюча система реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій?» та пропонує своє бачення проблеми, звертається до розгляду різноманітних аспектів реабілітації, її видів та можливостей, досліджує зарубіжний досвід проведення реабілітаційних заходів з комбатантами.

Цінною в контексті нашого дослідження є праця колективу авторів «Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення»⁹. У методичному посібнику викладено основні етапи організації системи медико-психологічної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій. Запропоновано основні принципи та критерії діагностики посттравматичних стресових розладів і розладів адаптації.

Зауважимо, що найбільша кількість захищених дисертаційних робіт, дотичних до теми нашого дослідження з медичної психології, психології, педагогіки. Проте почали з'являтися роботи і в галузі публічного управління та адміністрування.

Так, наприклад, Є. Гордієнко¹⁰ дослідила механізми реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій в Україні. У дисертації обґрунтовано модель активної політики соціального захисту УБД й визначено її складові (мету, суб'єктів регулювання, ресурси, напрями основних змін, принципи, механізми, інструменти й форми реалізації, інновації та нововведення в системі соціального захисту), що забезпечують перехід від патерналізму до створення умов для реадaptaції та використання потенціалу соціального самозахисту особи з метою підвищення ефективності такої політики. У роботі вдосконалено систему принципів, на яких повинна ґрунтуватися політика соціального захисту УБД (гласності, рівності, комплексності, доступності, адресності, законодавчого визначення умов і

⁹ Психологічна робота з військовослужбовцями-учасниками АТО на етапі відновлення : методичний посібник. / Коқун О. М., Агаев Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Остапчук В. В. К. : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84274034.pdf>.

¹⁰ Гордієнко Є. П. Механізми реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій в Україні. Дис. докт. філос. Публічне управління та адміністрування за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Харків, 2021. URL: https://ipa.karazin.ua/wp-content/themes/education/filesforpages/science/dis_gord_titl.pdf.

порядку здійснення соціального захисту, ефективності), і запропоновано доповнити її специфічними принципами (збалансованості повноважень і соціальної відповідальності, публічності й відкритості, забезпечення наступності зобов'язань влади в разі зміни персоналій, стандартизації та уніфікації управлінських процедур, комплексного використання ресурсних можливостей суспільства) з урахуванням особливості досліджуваної сфери. У процесі дослідження вдосконалено механізми реалізації державної політики соціального захисту УБД в Україні: 1) інституціонально-правовий; 2) соціально-економічний; 3) інформаційно-комунікативний; 4) адаптивно-психологічний. У дисертації набули подальшого розвитку поняттєво-категорійний апарат науки публічного управління та адміністрування через введення в науковий обіг понять «державна політика соціального захисту ветеранів війни (УБД)», «система соціального захисту УБД»; систематизація чинних нормативно-правових актів, які врегульовують суспільні відносини у сфері соціального захисту УБД в Україні за такими класифікаційними ознаками: юридичною чинністю, суб'єктами нормотворчості й характером дії; підхід до оцінювання потенціалу до соціального самозахисту УБД в частині виокремлення компонентів можливостей (соціальних, трудових, професійних, підприємницьких) для посилення адресності методів і заходів підтримки зазначеної категорії осіб. Запропоновані методичні рекомендації щодо застосування інструментів соціального партнерства (соціальна відповідальність, соціальне підприємництво, соціальний діалог) для вирішення соціальних проблем у системі соціального захисту УБД. Також набули подальшого розвитку теоретичні узагальнення щодо запровадження кращих світових практик соціального захисту УБД й антитерористичних операцій, а саме: розвиток франчайзингової діяльності серед ветеранів, створення венчурних фондів, пільгового кредитування, з метою вдосконалення національної системи соціального захисту ветеранів війни й наближення її до міжнародних стандартів

11.

¹¹ Гордієнко Є. П. Механізми реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій в Україні. Дис. докт. філос. Публічне управління та адміністрування за спеціальністю 281 «Публічне

Проблеми соціального захисту військовослужбовців Збройних сил України висвітлювалися також у працях таких дослідників, як Л. Новак-Каляєва, І. Дацюк, Н. Болотіна, О. Щербінін та інші. Окремі питання щодо учасників бойових дій досліджували С. Бєлая, Л. Василенко, А. Гриб, А. Кириченко, О. Кондратенко, М. Кравченко, І. Сирота. Що стосується комплексного дослідження соціального захисту військовослужбовців, особливо шляхів оптимізації діяльності держави в цій галузі, то таких праць бракує.

Останнім часом спостерігається інтенсивне впровадження нових методів і технологій діагностики, лікування, корекції та профілактики стресових впливів у процес комплексної реабілітації військовослужбовців, які були учасниками бойових дій. Разом із тим, соціально-психологічні аспекти реабілітації військовослужбовців, які були учасниками бойових дій, вивчені недостатньо, особливо в контексті формування та реалізації державної політики щодо реабілітації учасників бойових дій.

У публікації, висвітленій на сайті «Національного інституту стратегічних досліджень» «Адаптація ветеранів війни до мирного життя: помічник ветерана»¹², акцентовано увагу на основних аспектах адаптації ветеранів, таких як: реабілітація та реадаптація (надання можливостей для навчання і здобуття навичок, що допоможе ветеранам знайти роботу та інтегруватися в суспільство); соціальні гарантії, житло, соціальна підтримка сімей, суспільна свідомість і підтримка, професійна підготовка та зайнятість, пільги та соціальні гарантії, які повинні допомагати вирішувати наявні потреби і проблеми ветеранів і членів їхніх родин. Цінним у згаданій публікації є важливість ролі територіальної громади у формуванні механізму соціальної реабілітації ветеранів бойових дій.

управління та адміністрування». Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президенті України. Харків, 2021. URL: https://ipa.karazin.ua/wp-content/themes/education/filesforpages/science/dis_gord_titl.pdf.

¹² Каплан Ю., Двігун А. Адаптація ветеранів війни до мирного життя : помічник ветерана. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/adaptatsiya-veteraniv-viyny-do-myrnoho-zhyttya-pomichnyk-veterana>.

Автори праці «Повернення з війни: перший місяць»¹³ подають практичні рекомендації, оскільки у кожного «ветерана і ветеранки свій досвід війни. На блокпосту, в тилу, на «нулі» він, безумовно, є різним. Як і психологічний стан після завершення служби. Автори описують поради як найкраще повертатися до цивільного життя, акцентують увагу на тому, чого не варто робити.

«Практика: гайд для HR, як стати дружньою до ветеранів компанією»¹⁴ – робота, у якій роботодавці ветеранів запрошують розглянути інформацію, яку підготували: по-перше, як розповідь про новознайдене явище ветеранства в Україні, його сучасну історію, здобутки та виклики; по-друге, як набір інструментів до покращення управлінських та HR-процесів у ваших компаніях; і по-третє, як вузькоспеціалізоване навчання і власне дозвілля, яке ми спробували створити для вас цікавим та сповненим прикладами. Цей гайд допоможе створити більш різноманітну команду, яку підсилює кожна особистість, а ветерани працюватимуть у компаніях, які їх приймають та розуміють. Структура Гаїду включає класичний HR-процес з акцентом на те, які особливості у роботі з ветеранами можуть трапитися на кожному етапі шляху: від відкриття вакансії до завершення співпраці.

У матеріалах збірника тез, підготовленого за доповідями учасників III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Реабілітація учасників бойових дій в Україні: досвід та перспективи»¹⁵ висвітлено проблеми та перспективні напрями щодо підтримки та реабілітації учасників бойових дій; визначено основні проблеми, яких вони зазнають після повернення із зони бойових дій, та перспективи розвитку системи їхньої соціальної, психологічної, медичної та правової підтримки.

¹³ Гуковський Олег, Ковалик Тарас. Повернення з війни : перший місяць. URL: <https://tseok.com.ua/veteran/homeagain>.

¹⁴ Практика : гайд для HR, як стати дружньою до ветеранів компанією. URL: <https://drive.google.com/file/d/1EOTa4vuDBzQBLbpG78Xvqu6x2Voa3eXu/view>.

¹⁵ Реабілітація учасників бойових дій в Україні : досвід та перспективи : Тези доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Хмельницький, 2018. 232 с. URL: https://hist.km.ua/images/2021/konferentsiji/zbirnik-tez_ubd_khmelnitskij_2018.pdf.

Інформативним в контексті дослідження був круглий стіл «Соціальна реабілітація учасників бойових дій та цивільних громадян України»¹⁶.

Зазначені праці, матеріали конференцій, форумів вказують на актуальність досліджуваної тематики для українського суспільства, особливо в контексті повномасштабної війни в нашій країні, збільшення кількості учасників бойових дій та проблем, пов'язаних з їх реабілітацією. На жаль, за результатами аналізу змісту публікацій, форуму та ін. можемо констатувати, що з 2014 року до сьогодні в державі відсутній єдиний, науково обґрунтований комплексний підхід до організації проведення ефективних заходів медичної, психологічної та соціальної реабілітації, існує гостра потреба у підвищенні якості життя, медичного обслуговування, соціального захисту та медико-психологічної допомоги військовослужбовцям та їх сім'ям.

1.2 Основні підходи та принципи реабілітаційної діяльності в Україні

У посібнику «Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення» наведені нижче терміни вживаються у значенні, які ми братимемо за основу і у нашому дослідженні:

реабілітація – система державних соціально-економічних, медичних, професійних, педагогічних, психологічних та інших заходів, спрямованих на попередження тимчасової або стійкої втрати працездатності постраждалих і на якнайшвидше їх повернення у суспільство й до суспільно корисної праці;

медико-психологічна реабілітація у Збройних Силах України являє собою комплекс лікувально-профілактичних, реабілітаційних та оздоровчих заходів медико-психологічного характеру, спрямованих на збереження та відновлення психофізіологічних та психічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності військовослужбовців, які

¹⁶ Соціальна реабілітація учасників бойових дій та цивільних громадян України. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-sXphlhRjiM>.

постраждали внаслідок екстремальних психогенних впливів під час виконання завдань у районі ведення бойових дій. Вона спрямована на збереження здоров'я, зниження частоти та тяжкості наслідків перенесених бойових психічних травм у формі посттравматичних стресових синдромів та хронічних психопатологічних змін особистості військовослужбовця, та має превентивну, клінічну, функціональну та психологічну форми.

Превентивна реабілітація – відновлення резервів здоров'я практично здорового військовослужбовця до «безпечного» рівня з використанням немедикаментозних засобів. Система заходів, яка проводиться медичною та психологічною службою та спрямована на підвищення ефективності діяльності військовослужбовців шляхом підвищення, якнайшвидшого відновлення у них психологічної пружності з урахуванням різноманітних психологічних чинників, що впливають на них в умовах ведення бойових дій, та застосування різних методів профілактики та лікування.

Клінічна (медична, або лікувальна) реабілітація – комплекс лікувально-діагностичних і лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на своєчасну і точну діагностику, госпіталізацію, а також відновлення і розвиток фізіологічних функцій постраждалого військовослужбовця, виявлення його компенсаторних можливостей, усунення патологічного процесу, попередження ускладнень, відновлення або часткову компенсацію втрачених функцій, протидію інвалідності, підготовку тих, хто одужує, й інвалідів до побутових і трудових навантажень, активного самостійного життя. Функціональна (фізична) реабілітація – застосування фізичних вправ і природних чинників з профілактичною і лікувальною метою в комплексному процесі відновлення здоров'я, фізичного стану і працездатності постраждалих військовослужбовців та інвалідів. Вона є складовою клінічної реабілітації і застосовується в усіх її періодах і етапах.

Психологічна реабілітація є певним комплексом психофізіологічних, психотерапевтичних, організаційних та медичних заходів, які покликані

відновити порушені психічні функції та соціальний статус учасників бойових дій, що зазнали впливу бойової психічної травми. Психологічна реабілітація комбатантів передбачає виконання таких основних завдань, як: виявлення та діагностика психічних розладів у військовослужбовців; евакуація комбатантів, які зазнали психотравматизації, з поля бою; відновлення порушених (утрачених) психічних функцій; коригування самооцінки, самосвідомості та самопочуття комбатантів, у яких виникли психічні розлади і які отримали інвалідність.

Психологічна реабілітація – частина загального реабілітаційного комплексу (разом із медичною, професійною, соціальною), спрямована на відновлення втрачених (порушених) психічних функцій, оптимальної працездатності, соціальної активності, відновлення (корекцію) самооцінки й соціального статусу військовослужбовців, учасників бойових дій, із психічними розладами, бойовими травмами й каліцтвами;

професійна реабілітація учасників бойових дій полягає у професійній орієнтації, професійній освіті, професійно-виробничій адаптації й працевлаштуванні;

соціальна реабілітація (реадаптація), як комплекс заходів, спрямована на відновлення людини в правах, соціальному статусі, здоров'ї й дієздатності. Цей процес націлений на відновлення не тільки здатності людини до життєдіяльності в соціальному середовищі, але й самого соціального середовища, умов життєдіяльності, порушених або обмежених якимись причинами. Метою соціальної реабілітації є забезпечення соціалізації особистості й відновлення її до колишнього рівня, причому мова йде про відновлення не тільки здоров'я, але й соціального статусу особистості, правового становища, морально-психологічної рівноваги, упевненості в собі ¹⁷.

¹⁷ Психологічна робота з військовослужбовцями-учасниками АТО на етапі відновлення : методичний посібник. / Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Остапчук В. В. К. : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84274034.pdf>.

Відповідно до статті 4 закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я»¹⁸ особи, яким надається реабілітаційна допомога, їхні законні представники мають право брати участь у реабілітації в таких формах:

- 1) обирати реабілітаційний заклад, відділення, підрозділ, фахівців з реабілітації з урахуванням їх спеціалізації;
- 2) отримувати від фахівців з реабілітації вичерпну інформацію у доступній формі про свої права, обов'язки, наявні обмеження повсякденного функціонування, результати реабілітаційного обстеження, умови та форми реабілітаційної допомоги;
- 3) ознайомлюватися з документами щодо реабілітації;
- 4) брати участь у визначенні мети та завдань реабілітації, складанні індивідуального реабілітаційного плану та внесенні змін до них;
- 5) інших формах участі, не заборонених законодавством.

Особи, яким надається реабілітаційна допомога, їхні законні представники під час проведення реабілітації мають право на:

- 1) гідне та гуманне ставлення з боку фахівців з реабілітації, працівників реабілітаційних закладів, відділень, підрозділів та інших суб'єктів реабілітації;
- 2) захист персональних даних, дотримання режиму інформації з обмеженим доступом та збереження лікарської таємниці;
- 3) захист своїх прав і законних інтересів, у тому числі в судовому порядку;
- 4) відмову від проведення реабілітації на будь-якому етапі надання реабілітаційної допомоги;
- 5) інші права, передбачені законодавством.

Особи, яким надається реабілітаційна допомога, їхні законні представники під час проведення реабілітації зобов'язані:

¹⁸ Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 3 грудня 2020 року № 1053. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>.

- 1) надавати фахівцям з реабілітації об'єктивну інформацію, необхідну для надання реабілітаційної допомоги;
- 2) дотримуватися законних методичних настанов, інструкцій, рекомендацій фахівців з реабілітації;
- 3) на вимогу фахівця з охорони здоров'я надавати інформацію, дотичну до реабілітації;
- 4) виконувати індивідуальний реабілітаційний план.

Метою державної політики щодо реабілітації у сфері охорони здоров'я є створення умов для ефективної реабілітації, забезпечення доступності навколишнього середовища, можливості вести самостійний спосіб життя і всебічно брати участь у всіх аспектах життя суспільства, сприяння створенню середовища, що організоване відповідно до вимог універсального дизайну та розумного пристосування.

Загальними принципами проведення реабілітації є:

- 1) пацієнтоцентричність, що передбачає планування та проведення реабілітації з урахуванням потреб, можливостей та побажань особи, якій надається реабілітаційна допомога, або її законного представника та членів її сім'ї, а також безпосередню їх участь у розробленні, реалізації та внесенні змін до індивідуального реабілітаційного плану;
- 2) цілеспрямованість – організація процесу реабілітації має спрямовуватися на досягнення довго- та короткострокових завдань;
- 3) своєчасність – реабілітація має розпочинатися під час гострого реабілітаційного періоду або одразу після стабілізації стану здоров'я з хронічним перебігом, індивідуальний реабілітаційний план має змінюватися відповідно до зміни функціонального стану особи, якій надається реабілітаційна допомога;
- 4) послідовність – кожний наступний етап процесу реабілітації має бути пов'язаний з попереднім етапом, бути підґрунтям для наступного етапу

та враховувати фактичні зміни функціонального стану особи, якій надається реабілітаційна допомога;

5) безперервність – процес реабілітації має відбуватися безперервно протягом всіх реабілітаційних періодів;

6) функціональна спрямованість – реабілітаційна допомога має бути спрямована на досягнення оптимального рівня функціонування та якості життя особи у її середовищі.

Психологічна допомога в процесі реабілітації організовується з урахуванням таких принципів етичної та безпечної поведінки:

1) виключення або мінімізація ризиків ретравматизації, що передбачає проведення виключно тих заходів та втручань, які гарантовано не погіршать стан здоров'я особи;

2) компетентності, правильної оцінки та ознайомлення з ризиками, спричиненими ситуаціями, в яких могла бути особа;

3) готовності до надзвичайних та кризових ситуацій, у яких особа, якій надається реабілітаційна допомога, може перебувати;

4) відповідальності за отриману інформацію, що передбачає використання інформації з користю для особи, якій надається реабілітаційна допомога, а також для вдосконалення методів протидії різним формам насильства¹⁹.

Основними принципами державної політики щодо реабілітації у сфері охорони здоров'я є прозорість, ефективний розподіл повноважень та відповідальності між органами державної влади, якість та доступність реабілітаційної та психологічної допомоги, інклюзивність, сприяння поверненню людини до ведення самостійного способу життя.

Система реабілітації складається із суб'єктів реабілітації, їхніх прав та обов'язків, відносин між ними, урегульованих законодавством, а також

¹⁹ Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 3 грудня 2020 року № 1053. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>.

визначених законодавством вимог, протоколів та нормативів надання реабілітаційної допомоги.

Система реабілітації ґрунтується на біопсихосоціальной моделі обмеження повсякденного функціонування/життєдіяльності, реабілітаційній стратегії охорони здоров'я та Міжнародній класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я.

Біопсихосоціальна модель характеризує обмеження повсякденного функціонування/життєдіяльності як результат взаємодії особи з навколишнім середовищем, зокрема фізичних, психологічних та середовищних чинників, з метою забезпечення здатності особи підтримувати максимально високий рівень здоров'я та благополуччя, а також максимально ефективно функціонувати в суспільстві.

Реабілітаційна стратегія охорони здоров'я є окремою стратегією охорони здоров'я, головною метою якої є досягнення оптимального рівня функціонування особи у взаємодії з її навколишнім середовищем, соціальної інтеграції та незалежності, для чого використовуються інтегровані підходи до оптимізації участі, розбудови та зміцнення ресурсів особи, забезпечення сприятливості навколишнього середовища та залучення особи до взаємодії з її навколишнім середовищем.

У системі реабілітації виділяють реабілітацію у сфері охорони здоров'я, інші види реабілітації, визначені законодавством.

Одночасне проведення різних видів реабілітації є комплексною реабілітацією. У разі проведення комплексної реабілітації мета та завдання різних видів реабілітації мають взаємоузгоджуватися.

Комплексна реабілітація проводиться згідно з вимогами Закону «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я»²⁰.

Мультидисциплінарна реабілітаційна команда – це організаційно оформлена, функціонально виокремлена група фахівців з реабілітації, які

²⁰ Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 3 грудня 2020 року № 1053. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>.

об'єднані спільними метою та завданнями реабілітації та надають реабілітаційну допомогу високого та середнього обсягу в стаціонарних та амбулаторних закладах у гострому, післягострому та довготривалому реабілітаційних періодах.

Мультидисциплінарну реабілітаційну команду очолює лікар фізичної та реабілітаційної медицини, який відповідає за організацію роботи команди, виконання індивідуального реабілітаційного плану та інших завдань, покладених на команду.

Професійний та кількісний склад команди залежить від особливостей обмеження повсякденного функціонування особи, яка потребує реабілітації, а також від специфіки реабілітаційного закладу, відділення, підрозділу.

До складу мультидисциплінарної реабілітаційної команди, яка надає реабілітаційну допомогу в реабілітаційному закладі, відділенні, підрозділі, входить соціальний працівник.

Порядок утворення та роботи мультидисциплінарної реабілітаційної команди визначається положенням про мультидисциплінарну реабілітаційну команду, що затверджується реабілітаційним закладом або закладом охорони здоров'я.

Для проведення реабілітації, перед її початком, необхідна інформована згода особи відповідно до вимог законодавства. Стосовно особи віком до 14 років (малолітньої особи), а також особи, визнаної в установленому законом порядку недієздатною, реабілітаційна допомога надається за згодою її законного представника.

Особа, яка набула повної цивільної дієздатності і усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними, має право відмовитися від реабілітації.

Реабілітація розпочинається з проведення реабілітаційного обстеження, визначення наявності або ризику виникнення обмеження повсякденного функціонування, кількісної їх оцінки та створення індивідуального реабілітаційного плану. У випадку самостійного надання фахівцем з

реабілітації реабілітаційної допомоги низького обсягу на первинному рівні медичної допомоги в амбулаторних умовах або у вигляді домашньої реабілітації індивідуальний реабілітаційний план не складається.

Індивідуальний реабілітаційний план розробляється та узгоджується мультидисциплінарною реабілітаційною командою після проведення реабілітаційного обстеження особи кожним членом мультидисциплінарної реабілітаційної команди та з урахуванням наявних порушень, обмежень повсякденного функціонування та потреб особи та затверджується на загальних зборах команди лікарем фізичної та реабілітаційної медицини.

Індивідуальний реабілітаційний план складається з урахуванням результатів реабілітаційного обстеження, реабілітаційного періоду, визначення реабілітаційного прогнозу та місця (місць) проведення реабілітаційних заходів.

Індивідуальний реабілітаційний план має містити загальні мету та завдання реабілітації з визначенням орієнтовних термінів їх досягнення, визначення переліку необхідних реабілітаційних заходів, кількісних потреб у фахівцях з реабілітації, потреб у реабілітаційному та іншому обладнанні, можливих потреб у продовженні надання реабілітаційної допомоги в іншому реабілітаційному закладі, відділенні, підрозділі відповідно до рівня функціональних обмежень, можливостей, побажань, очікувань, прагнень особи, яка потребує реабілітації. Після затвердження індивідуального реабілітаційного плану кожен фахівець з реабілітації в рамках своїх професійних компетентностей за результатами реабілітаційного обстеження самостійно складає власну програму терапії, реалізує та оцінює її ефективність ²¹.

Індивідуальний реабілітаційний план складається мультидисциплінарною реабілітаційною командою на підставі Державного типового плану реабілітації.

²¹ Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 3 грудня 2020 року № 1053. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>.

Індивідуальний реабілітаційний план ґрунтується на біопсихосоціальній моделі обмеження повсякденного функціонування/життєдіяльності, складається з використанням форми документування національного класифікатора 030:2022 «Класифікатор функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я» і містить компоненти національних класифікаторів (НК): НК 025:2021 Класифікатор хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я (для уніфікації кодування хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я в первинній медичній документації та даних Електронної системи охорони здоров'я); НК 026:2021 Класифікатор медичних інтервенцій (для уніфікації кодування медичних втручань в первинній медичній документації та даних Електронної системи охорони здоров'я); НК 030:2022 Класифікатор функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я.

Реабілітаційна допомога надається на первинному, спеціалізованому рівнях медичної допомоги. Координація руху пацієнтів з питань надання реабілітаційної допомоги між рівнями медичної допомоги здійснюється відповідно до індивідуального реабілітаційного плану.

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

2.1 Нормативно-правове забезпечення державної політики щодо психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців

Основним документом щодо захисту життя та здоров'я людини в Україні є Конституція України. У Конституції України закріплено право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування. Відповідно до неї, *«Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності. Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічний добробут»* (ст. 49 Конституції України)²².

До правового механізму забезпечення державної політики психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців ми відносимо систему нормативно-правових актів, які визначають/регламентують політику держави у згаданому напрямі.

Такими нормативно-правовими актами є:

Конституція України²³;

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»²⁴;

²² Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

²³ Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей»²⁵;

Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»²⁶;

Закон України «Про відпустки»²⁷;

Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я»²⁸;

Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1998 року № 1303 «Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань»²⁹;

Постанова Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 1999 року № 1923 «Про затвердження Порядку надання медичної допомоги у військово-медичних закладах і взаєморозрахунків за неї між військовими формуваннями»³⁰;

Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2004 року № 785 «Про затвердження Порядку виплати грошової компенсації вартості санаторно-курортного лікування деяким категоріям громадян»³¹;

Постанова Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2006 року № 187 «Про затвердження Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками

²⁴ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

²⁵ Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

²⁶ Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 09.04.1992 № 2262-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12?test=XNLMf5x.qwJg/2.wZiRarfxWHI43Qs80msh8Ie6#Text>.

²⁷ Про відпустки : Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

²⁸ Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 3 грудня 2020 року № 1053. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>.

²⁹ Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.08.1998 № 1303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1303-98-%D0%BF#Text>.

³⁰ Про затвердження Порядку надання медичної допомоги у військово-медичних закладах і взаєморозрахунків за неї між військовими формуваннями : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.10.1999 № 1923. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1923-99-%D0%BF#Text>.

³¹ Про затвердження Порядку виплати грошової компенсації вартості санаторно-курортного лікування деяким категоріям громадян : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2004 № 785. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/785-2004-%D0%BF#Text>.

деяких категорій громадян структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчими органами міських, районних у містах (у разі їх утворення (крім м. Києва) рад»³²;

Постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 року № 200 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на забезпечення постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, членів сімей загиблих (померлих) таких осіб санаторно-курортним лікуванням»³³.

Постанова Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 року № 1338 «Деякі питання надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни і членам сімей загиблих (померлих) захисників та захисниць України відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»³⁴.

Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 року № 497 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у

³² Про затвердження Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками деяких категорій громадян структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчими органами міських, районних у містах (у разі їх утворення (крім м. Києва) рад : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.02.2006 № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2006-%D0%BF#Text>.

³³ Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на забезпечення постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, членів сімей загиблих (померлих) таких осіб санаторно-курортним лікуванням : Постанова Кабінету Міністрів України; від 31.03.2015 № 200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-2015-%D0%BF#Text>.

³⁴ Деякі питання надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни і членам сімей загиблих (померлих) захисників та захисниць України відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2022 № 1338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-%D0%BF#n312>.

державному бюджеті для здійснення заходів із психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб»³⁵;

Постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2024 р. № 307 «Деякі питання ментальної, спортивної, фізичної, психологічної реабілітації та професійної адаптації ветеранів війни, членів їх сімей та деяких інших категорій осіб»³⁶ (затверджено Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті на здійснення заходів з ментальної, спортивної, фізичної, психологічної реабілітації та професійної адаптації);

Наказ Міністерства оборони України від 18 серпня 2015 року № 414 «Про затвердження Інструкції про порядок надання стоматологічної допомоги в закладах охорони здоров'я та медичних підрозділах Збройних Сил України»³⁷;

Наказ Міністерства у справах ветеранів України від 14 січня 2022 року № 5 «Про встановлення на 2022 рік граничної вартості послуг із психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної

³⁵ Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 497. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2017-%D0%BF#Text>.

³⁶ Деякі питання ментальної, спортивної, фізичної, психологічної реабілітації та професійної адаптації ветеранів війни, членів їх сімей та деяких інших категорій осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2024 № 307. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/307-2024-п#Text>.

³⁷ Про затвердження Інструкції про порядок надання стоматологічної допомоги в закладах охорони здоров'я та медичних підрозділах Збройних Сил України : наказ Міноборони України від 18.08.2015 № 414. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1071-15#Text>.

агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб»³⁸ та ін.

Проведемо короткий аналіз спрямованості окремих із зазначених нормативно-правових актів.

Так, у Конституції³⁹ визначено такі норми: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (стаття 3); «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.... Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.» (стаття 17); Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. (стаття 46); Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою

³⁸ Про встановлення на 2022 рік граничної вартості послуг із психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб : наказ Міністерства від 14.01.2022 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0136-22#Text>.

³⁹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду (стаття 47).

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»⁴⁰ визначає правовий статус ветеранів війни, забезпечує створення належних умов для їх життєзабезпечення, сприяє формуванню в суспільстві шанобливого ставлення до них. Закон спрямований на захист ветеранів війни шляхом: створення належних умов для підтримання здоров'я та активного довголіття; організації соціального та інших видів обслуговування, зміцнення матеріально-технічної бази створених для цієї мети закладів і служб та підготовки відповідних спеціалістів; виконання цільових програм соціального і правового захисту ветеранів війни; надання пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі трудової діяльності відповідно до професійної підготовки і з урахуванням стану здоров'я.

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей»⁴¹ визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, встановлює єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини у цій галузі.

Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»⁴² визначає умови, норми і порядок пенсійного забезпечення громадян України із числа осіб, які перебували на військовій службі, службі в органах внутрішніх справ, Національній поліції, Національному антикорупційному бюро України, Службі судової охорони,

⁴⁰ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

⁴¹ Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

⁴² Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 09.04.1992 № 2262-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12?test=XNLMf5x.qwJg/2.wZiRarfxWHI43Qs80msh8le6#Text>.

державній пожежній охороні, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, органах і підрозділах цивільного захисту, податковій міліції, Бюро економічної безпеки України чи Державній кримінально-виконавчій службі України, та деяких інших осіб, які мають право на пенсію за цим Законом. Закон має на меті реалізацію особами, які мають право на пенсію за цим Законом, свого конституційного права на державне пенсійне забезпечення у випадках, передбачених Конституцією України та цим Законом, і спрямований на встановлення єдності умов та норм пенсійного забезпечення зазначеної категорії громадян України. Держава гарантує гідне пенсійне забезпечення осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, шляхом встановлення їм пенсій не нижче прожиткового мінімуму, визначеного законом, перерахунок призначених пенсій у зв'язку із збільшенням рівня грошового забезпечення, надання передбачених законодавством державних соціальних гарантій, вжиття на державному рівні заходів, спрямованих на їх соціальний захист.

Закон України «Про відпустки»⁴³ встановлює державні гарантії права на відпустки працівників, визначає умови, тривалість і порядок надання їх працівникам для відновлення працездатності, зміцнення здоров'я, а також для виховання дітей, задоволення власних життєво важливих потреб та інтересів, всебічного розвитку особи.

Важливим та знаковим щодо регулювання питань реабілітації військовослужбовців став Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я»⁴⁴, яким визначено правові, організаційні та економічні засади проведення реабілітації осіб з обмеженнями повсякденного функціонування у сфері охорони здоров'я з метою досягнення та підтримання оптимального рівня функціонування у їхньому середовищі. Основною метою цього закону є створення ефективної системи реабілітаційних послуг, яка б забезпечувала

⁴³ Про відпустки : Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

⁴⁴ Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 3 грудня 2020 року № 1053. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>.

рівні можливості для всіх осіб з обмеженнями. Закон включає положення про правові засади реабілітації, організацію реабілітаційних послуг, фінансування реабілітаційних заходів та вимоги до фахівців у сфері реабілітації. Зокрема визначено права пацієнтів на доступ до реабілітаційних послуг, а також обов'язки держави щодо забезпечення цих прав. Закон також передбачає створення реабілітаційних центрів та установ, які мають надавати якісні послуги з реабілітації.

Постановою Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2022 року № 1338 ⁴⁵ (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2023 року № 1270) затверджено «Порядок та умови надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб». Цей документ визначив загальні питання, процедури та умови надання психологічної допомоги. Зокрема постанова передбачає створення системи координації між різними державними установами та громадськими організаціями, які займаються питаннями реабілітації. Вона також встановлює стандарти надання психологічної допомоги, що включають діагностику, лікування та профілактику психічних розладів. Крім того документ регулює питання фінансування та контролю за якістю надання послуг, що сприяє ефективному використанню бюджетних коштів. Водночас постановою не враховано низку важливих аспектів, необхідних для ефективної реабілітації в умовах сучасної війни. По-перше, вона не охоплює специфічні потреби військовослужбовців, які зазнали важких травм та психологічних розладів під час бойових дій. Відсутність детальних процедур для надання допомоги при посттравматичному стресовому розладі (ПТСР) та інших психічних травмах обмежує можливості ефективного лікування. По-друге, постановою не враховано потребу в спеціалізованих реабілітаційних

⁴⁵ Деякі питання надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни і членам сімей загиблих (померлих) захисників та захисниць України відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2022 № 1338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-%D0%BF#n312>.

центрах, що можуть забезпечити комплексну допомогу, включаючи фізичну, психологічну та соціальну реабілітацію. Немає також чітких механізмів для інтеграції зусиль різних медичних і соціальних служб, що може призвести до дублювання функцій та неефективного використання ресурсів. Крім того постановою не передбачено необхідних заходів для навчання та підвищення кваліфікації фахівців, що займаються реабілітацією військовослужбовців і ветеранів. Недостатня увага приділяється також фінансовим аспектам, зокрема, недостатнє фінансування для створення нових і підтримки існуючих реабілітаційних програм і центрів. Окрім того варто зазначити, що постанова не враховує необхідність психологічної підтримки для сімей військовослужбовців, які часто також потребують допомоги для адаптації до нових умов життя після повернення їхніх близьких з війни.

Принагідно варто згадати ще два концептуальні документи. Це:

Концепція Державної цільової програми з фізичної, медичної, психологічної реабілітації і соціальної та професійної реадaptaції учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2022 року ⁴⁶, у якій зазначається, що метою виконання Програми є створення та повноцінне функціонування цілісної системи реабілітації та реадaptaції учасників, забезпечення застосування чіткого прозорого механізму адміністрування їх потреб для здійснення повноцінної реадaptaції учасників до цивільного життя, а також створення умов для активного залучення до цього процесу органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, міжнародних організацій;

⁴⁶ Про схвалення Концепції Державної цільової програми з фізичної, медичної, психологічної реабілітації і соціальної та професійної реадaptaції учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2022 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 475-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2017-%D1%80#Text>.

Державна цільова програма з медичної, фізичної реабілітації та психосоціальної реадaptaції постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2023 року ⁴⁷. Метою Програми є забезпечення здійснення заходів з медичної, фізичної реабілітації та психосоціальної реадaptaції постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2023 року, спрямованих на проведення чіткого та прозорого адміністрування їх потреб, з урахуванням особливостей чоловіків та жінок, підвищення рівня самоусвідомлення ними участі у відповідних процесах реадaptaції до цивільного життя, посилення їх соціального захисту, підтримку належного психічного стану, вирішення невідкладних питань надання послуг із реабілітації та реадaptaції (відповідно до потреб), а також на підвищення ефективності взаємодії центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян і міжнародних організацій із зазначених питань.

Виконання визначених Програмою заходів дасть змогу створити систему реабілітації та реадaptaції учасників та членів їх сімей.

Удосконалення законодавства у зазначеній сфері сприятиме поліпшенню організації та підвищенню результативності реабілітації та реадaptaції учасників, а також зменшенню прямих та опосередкованих витрат бюджетних коштів.

⁴⁷ Про затвердження Державної цільової програми з медичної, фізичної реабілітації та психосоціальної реадaptaції постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2023 року : Постанова Кабінету Міністрів України; Програма, Паспорт, Заходи від 05.12.2018 № 1021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-2018-%D0%BF#Text>.

Застосування інструментів електронного урядування, міжвідомчих електронних протоколів, розроблення та запровадження єдиної системи адміністрування потреб ветеранів війни сприятиме створенню умов для забезпечення ефективної міжвідомчої координації, оперативного прийняття рішень та моніторингу потреб понад 350 тис. учасників, а також членів їх сімей.

Запровадження прозорої системи обліку та оцінювання якості наданих реабілітаційних послуг та послуг з реадaptaції як складової національної системи адміністрування потреб учасників дасть змогу здійснювати ефективно управління бюджетними коштами.

Завдяки запровадженню єдиної електронної картки (посвідчення) учасника буде мінімізовано корупційну складову процесів надання статусу, реабілітаційних послуг та послуг з реадaptaції. Також наведене сприятиме підвищенню якості отримуваної інформації, посиленню контролю використання бюджетних коштів та вимог до оцінювання ефективності заходів, що здійснюватимуться.

Удосконалення галузевих стандартів реабілітації та реадaptaції, розроблення та удосконалення державних стандартів соціальних послуг, у тому числі психологічних, з урахуванням успішного світового досвіду створить базові передумови для підвищення якості надання таких послуг.

Проведення організованої інформаційної кампанії з активним залученням громадськості та засобів масової інформації, спрямованої на інформування учасників, а також членів їх сімей про можливості, запропоновані Програмою, підвищить рівень поінформованості про реабілітаційні послуги та послуги з реадaptaції.

Комплексний підхід до розв'язання зазначених проблем допоможе підвищити ефективність взаємодії центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій з питань соціального захисту, матеріально-технічного,

медичного, соціально-побутового, морально-психологічного, культурного забезпечення, медичної та фізичної реабілітації, психологічної, професійної, трудової, фізкультурно-спортивної та соціальної реадaptaції учасників, а також членів їх сімей.

Відповідно до викладеного планувалося забезпечити такі показники: охоплення послугами із психологічної реадaptaції: у 2019 році – до 80 відсотків; протягом 2020-2023 років – до 100 відсотків учасників, щодо яких визначено потребу в отриманні психологічних послуг;

охоплення послугами з медичної та фізичної реабілітації: у 2019 році – 40 відсотків учасників, які отримали захворювання, поранення або каліцтво під час або внаслідок участі в антитерористичній операції або забезпеченні здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях; у 2020 році – 55 відсотків; у 2021 році – 70; у 2022 році – 85; у 2023 році – до 100 відсотків;

охоплення заходами професійної реадaptaції, спрямованими на стимулювання можливостей учасників (у тому числі проходження професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації): у 2019 році – до 30 відсотків учасників з числа демобілізованих, звільнених у запас або відставку, які мають право та виявили бажання скористатися зазначеними заходами; у 2020 році – до 60 відсотків; у 2021-2023 роках – до 100 відсотків⁴⁸.

На рівні Івано-Франківської області обласною радою затверджено наступні програми:

1) Обласна програма підтримки сімей загиблих, постраждалих учасників Революції Гідності, осіб, які перебували і перебувають у складі

⁴⁸ Про затвердження Державної цільової програми з медичної, фізичної реабілітації та психосоціальної реадaptaції постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2023 року : Постанова Кабінету Міністрів України; Програма, Паспорт, Заходи від 05.12.2018 № 1021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-2018-%D0%BF#Text>.

добровольчих формувань, учасників бойових дій та інших громадян, які залучалися і залучаються та брали і беруть безпосередню участь у бойових діях, здійсненні заходів з національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації проти України, починаючи з 20 лютого 2014 року, на 2022-2026 роки ⁴⁹;

2) Обласна комплексна програма соціального захисту населення Івано-Франківської області на 2022-2026 роки ⁵⁰;

3) Обласна комплексна програма «Здоров'я населення Прикарпаття» на 2021-2025 роки ⁵¹.

Підсумовуючи зазначимо, що у ході аналізу законодавчої бази встановлено, що одним із здобутків є нормативне закріплення загальних процедур організації психосоціальної підтримки та реабілітації військовослужбовців та членів їх сімей. Незважаючи на досягнення, багато законів, які регулюють питання соціального захисту військовослужбовців, потребують доопрацювання щодо відповідності актуальним проблемам. Не врегульованими залишаються питання щодо страхування життя УБД, забезпечення реалізації права на житло, реінтеграції в громадянське суспільство, державних стандартів соціальної та психологічної реабілітації, запровадження дієвої системи кредитування УБД, реформування системи пільгового забезпечення. З'ясовано, що за межами правового поля залишаються питання щодо соціального захисту військовополонених УБД та гендерної рівності.

Аналіз діючої нормативної бази щодо реабілітації військовослужбовців і ветеранів війни дає можливість стверджувати, що існуючі правові акти не

⁴⁹ Про обласну програму підтримки сімей загиблих, постраждалих учасників Революції Гідності, осіб, які перебували і перебувають у складі добровольчих формувань, учасників бойових дій та інших громадян, які залучалися і залучаються та брали і беруть безпосередню участь у бойових діях, здійсненні заходів з національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації проти України, починаючи з 20 лютого 2014 року, на 2022-2026 роки : рішення Івано-Франківської обласної ради № 417-14/2022. URL: <https://orada.if.ua/decision/417-14-2022>.

⁵⁰ Про затвердження обласної комплексної програми соціального захисту населення Івано-Франківської області на 2022-2026 роки : рішення Івано-Франківської обласної ради № 276-10/2021. URL: <https://orada.if.ua/decision/276-10-2021>.

⁵¹ Про комплексну програму «Здоров'я населення Прикарпаття» на 2021-2025 роки : рішення Івано-Франківської обласної ради № 33-2/2020. URL: <https://orada.if.ua/decision/33-2-2020>.

повністю відповідають викликам, з якими стикається Україна під час сучасної війни. Зокрема існуюча нормативна база не охоплює специфічні потреби військовослужбовців, які зазнали важких фізичних та психологічних травм під час бойових дій. Відсутність детальних процедур для надання допомоги при посттравматичному стресовому розладі (ПТСР) та інших психічних травмах значно обмежує можливості ефективного лікування цих станів. Важливо розробити спеціалізовані програми для таких випадків, що включають як медикаментозне, так і психотерапевтичне лікування. На сьогодні держава не створила достатньої кількості спеціалізованих реабілітаційних центрів, які могли б надавати комплексну допомогу. Це включає як фізичну, так і психологічну та соціальну реабілітацію. Необхідно створити або модернізувати існуючі центри, щоб забезпечити доступ до якісної реабілітації для всіх постраждалих військовослужбовців.

2.2 Організаційне та фінансове забезпечення комплексної реабілітації військовослужбовців

Зважаючи на обмежені рамки дослідження здійснимо коротку характеристику діяльності основних інституцій, які реалізують державну політику у сфері комплексної соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців.

Акцент будемо робити на інституції різних рівнів: державний, регіональний, місцевий, а також на діяльності неурядових громадських організаціях, які працюють як самостійно, так і в рамках міжнародних проєктів.

Міністерство у справах ветеранів України⁵². Відповідно до положення «Про Міністерство у справах ветеранів України»⁵³ Міністерство у справах ветеранів України (Мінветеранів) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

⁵² Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/ua>.

⁵³ Деякі питання Міністерства у справах ветеранів України : постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1175. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-2018-%D0%BF#Text>.

Мінветеранів є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності (далі – ветерани), членів сімей таких осіб і членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України (далі – члени сімей ветеранів).

Основними завданнями Мінветеранів є:

формування і реалізація державної політики у сфері: соціального захисту ветеранів та членів їх сімей, зокрема забезпечення психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, зайнятості, підвищення конкурентоспроможності на ринку праці, а також санаторно-курортним лікуванням, житлом; надання довічних державних стипендій, щорічної виплати до Дня Незалежності України разової грошової виплати (крім організації такої виплати); надання, позбавлення статусу та видачі посвідчень ветеранам та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членам сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України; вшанування пам'яті ветеранів; залучення ветеранів до утвердження української національної та громадянської ідентичності, зокрема через реалізацію заходів національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання;

забезпечення прав і свобод ветеранів та членів їх сімей;

забезпечення формування і ведення Єдиного державного реєстру ветеранів війни;

забезпечення розвитку спорту ветеранів війни.

Звернемо увагу на окремі завдання Мінветеранів:

надає у межах повноважень, передбачених законом, методологічну підтримку під час розроблення, моніторингу та оцінювання ефективності реалізації документів стратегічного планування (програм соціально-економічного розвитку, цільових програм тощо) місцевих держадміністрацій,

органів місцевого самоврядування з питань, що належать до компетенції Мінветеранів;

здійснює як державний замовник загальне керівництво і контроль за розробленням державних цільових програм та виконанням визначених в них заходів і завдань;

бере участь у проведенні аналізу проектів державних цільових програм з метою визначення їх впливу на забезпечення прав і свобод ветеранів та членів їх сімей;

бере участь у підготовці узагальненого висновку про результати виконання державних цільових програм у частині проведення оцінки наслідків їх виконання щодо забезпечення прав і свобод ветеранів та членів їх сімей;

сприяє: збереженню психічного здоров'я ветеранів та членів їх сімей; реалізації права ветеранів та членів їх сімей на отримання медичної допомоги; професійній орієнтації ветеранів та членів їх сімей; разом з МОН та органами місцевого самоврядування здобуттю ветеранами та членами їх сімей дошкільної, повної загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної) освіти, фахової передвищої та вищої освіти; популяризації та забезпеченню формування позитивного образу ветерана, героїзації ветеранів у суспільстві; вирішенню питань щодо соціальної та професійної адаптації колишніх військовополонених, які повернулися на Батьківщину; залученню ветеранів до заходів з утвердження української національної та громадянської ідентичності, зокрема національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання дітей та молоді; залученню ветеранів до участі у підготовці громадян до національного спротиву; розвитку спорту ветеранів війни та членів їх сімей, їх психологічній та соціальній адаптації шляхом залучення до фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності із використанням діючої мережі закладів фізичної культури і спорту, забезпечує проведення всеукраїнських

спортивних заходів серед ветеранів війни та їх участь у міжнародних спортивних заходах, взаємодіє з громадськими об'єднаннями фізкультурно-спортивної спрямованості;

координує з питань, віднесених до його компетенції, здійснення органами виконавчої влади та у випадках, передбачених законом, органами місцевого самоврядування заходів з питань: забезпечення прав і свобод ветеранів та членів їх сімей; соціального захисту ветеранів та членів їх сімей; вшанування пам'яті ветеранів; розвитку взаємодії та співпраці з інститутами громадянського суспільства; популяризації позитивного образу ветерана, героїзації ветеранів у суспільстві;

розробляє за погодженням з МОЗ, організовує і здійснює в закладах охорони здоров'я Мінветеранів комплекс профілактичних, лікувальних та реабілітаційних заходів, спрямованих на охорону і зміцнення здоров'я ветеранів та членів їх сімей;

за погодженням з МОЗ формує перелік медичних послуг для ветеранів та членів їх сімей, не включених до програми державних гарантій медичного обслуговування населення, оплату надання яких гарантує держава;

проводить моніторинг: стану дотримання прав і свобод ветеранів та членів їх сімей; стану дотримання вимог законодавства щодо соціального захисту ветеранів та членів їх сімей, зокрема забезпечення житлом ветеранів та членів їх сімей, психологічної реабілітації та соціальної адаптації ветеранів та членів їх сімей, зайнятості та дозвілля ветеранів, відновлення та вдосконалення їх професійних навичок і умінь шляхом професійного навчання, підвищення конкурентоспроможності на ринку праці, надання ветеранам медичних послуг та забезпечення їх технічними та іншими засобами реабілітації тощо.

Більш детально із завданнями, правами, особливостями взаємодії з іншими суб'єктами реалізації державної політики у сфері соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій, особливостями

формування структури та штатного розпису Міністерства тощо можна ознайомитись, проаналізувавши положення.

Звернемо також увагу на те, що на сайті Мінветеранів є рубрика «Ветеранам»⁵⁴.

Міністерство у справах ветеранів України має територіальні відділи у кожній області України⁵⁵.

Підпорядкованими Міністерству у справах ветеранів України установами є:

Ветеранський фонд⁵⁶ – Український ветеранський фонд є бюджетною установою, яка належить до сфери управління Міністерства у справах ветеранів України; Український ветеранський фонд діє на підставі положення⁵⁷. Метою діяльності Фонду є підтримка ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей ветеранів та осіб, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Основними завданнями Фонду є: 1) сприяння соціальному захисту ветеранів та членів сімей ветеранів шляхом підтримки та реалізації проєктів, які спрямовані на: 3 забезпечення належних прав і гарантій державної підтримки ветеранів та членів сімей ветеранів; реінтеграцію ветеранів до активного суспільного життя, забезпечення збереження і відновлення їх фізичного та психічного здоров'я; підвищення професійного та освітнього рівня ветеранів; підтримку ведення підприємницької діяльності ветеранами та сприяння у їх працевлаштуванні; належне вшанування пам'яті загиблих Захисників України та шанобливого ставлення до членів їх сімей; залучення ветеранів до формування української громадянської ідентичності; 2)

⁵⁴ Ветеранам. URL: <https://mva.gov.ua/ua>.

⁵⁵ Новини територіальних відділів. URL: <https://mva.gov.ua/ua/novini-teritorialnih-viddiliv>.

⁵⁶ Ветеранський Фонд. URL: <https://mva.gov.ua/ua/pidporядkovani-ustanovi/veteranskij-fond>.

⁵⁷ Положення про Український ветеранський фонд : Наказ Міністерства у справах ветеранів України. URL: https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BD%D0%BE%D0%B2_%D0%BD%D0%B0%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B0_%D0%BE%D1%81%D1%82.pdf.

експертний відбір, моніторинг та контроль за процесом реалізації проєктів, зазначених у підпункті 1 цього пункту; 3) надання цільової допомоги у вигляді коштів на безоплатній та безповоротній основі за рахунок коштів Фонду (далі – фінансова підтримка) ветеранам та членам сімей ветеранів, юридичним особам незалежно від форм власності для реалізації проєктів відповідно до пріоритетних напрямів діяльності Фонду; 4) стимулювання розроблення ветеранами інноваційних проєктів та сприяння їх цифрового розвитку; 5) підтримка реалізації міжнародних проєктів та проєктів міжнародного співробітництва; 6) співпраця з українськими та іноземними фізичними і юридичними особами приватної та державної форми власності з метою реалізації мети, основних завдань і цілей Фонду.

Державна установа «Національне військове меморіальне кладовище»
58.

Міністерство соціальної політики України⁵⁹, діє відповідно до положення «Про Міністерство соціальної політики України»⁶⁰. У Положенні зазначено, що Міністерство соціальної політики України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері соціальної політики, загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування, соціального захисту населення, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, усиновлення та захисту прав дітей, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, торгівлі людьми, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, надання соціальних послуг та проведення соціальної роботи, соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб,

⁵⁸ Державна установа «Національне військове меморіальне кладовище». URL: <https://mva.gov.ua/ua/pidporjadkovani-ustanovi/derzhavna-ustanova-nacionalne-vijskove-memorialne-kladovishche>.

⁵⁹ Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua>.

⁶⁰ Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України : Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 17.06.2015 № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text>.

звільнених з військової служби, ветеранів праці, ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України в частині організації виплати їм до Дня Незалежності України разової грошової виплати, ветеранів військової служби, жертв нацистських переслідувань, дітей війни та жертв політичних репресій, пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки (державна допомога, пільги, житлові субсидії та інші виплати, що проводяться за рахунок державного бюджету, соціальні послуги) та за дотриманням прав дітей та ін.

Серед завдань Мінсоцполітики є таке, що безпосередньо стосується нашого дослідження – забезпечення формування та реалізації державної політики: у сфері соціальної політики, загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування, волонтерської діяльності, пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню; у сфері соціального захисту населення, зокрема осіб з інвалідністю, ветеранів праці, жертв нацистських переслідувань, дітей війни та жертв політичних репресій, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; ветеранів військової служби в частині пенсійного забезпечення; у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України в частині організації виплати їм до Дня Незалежності України разової грошової виплати; з питань соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених з

військової служби; організовує та координує роботу із забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа; осіб з інвалідністю по зору та слуху; громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, що перебувають на обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, в органах місцевого самоврядування; військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, для відселення їх із закритих та віддалених від населених пунктів військових гарнізонів та ін.

Інституційне забезпечення передбачає залучення до реалізації політики соціального захисту учасників бойових дій (УБД) й інших міністерств, які регулюють окремі аспекти соціального захисту. Так, Міністерство охорони здоров'я України ⁶¹ формує перелік медичних послуг для ветеранів та членів їх сімей, послуг з психологічної реабілітації, забезпечує лікування у медичних установах поранених бійців.

Міністерство оборони України ⁶² та Міністерство внутрішніх справ України ⁶³ спрямовують свою діяльність на реалізацію гарантій соціального захисту та адаптацію військовослужбовців.

Міністерство фінансів України ⁶⁴ затверджує паспорти бюджетних програм, визначає організаційно-методологічні засади проведення оцінки ефективності бюджетних програм, проводить оцінку фінансового забезпечення проєктів державних цільових програм, а також здійснює прогнозування та аналіз доходів бюджету та погоджує всі законодавчі ініціативи (у тому числі ті, що стосуються соціального захисту).

Також важливим є створення інформаційного простору, поширення суспільно важливої інформації та підтримка позитивного іміджу

⁶¹ Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua>.

⁶² Міністерство оборони України. URL: <https://www.mil.gov.ua>.

⁶³ Міністерство внутрішніх справ України. URL: <https://mvs.gov.ua>.

⁶⁴ Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>.

військовослужбовців, що відноситься до завдань Міністерства культури та інформаційної політики України ⁶⁵.

Інститутами реалізації державної політики соціального захисту військовослужбовців на загальнодержавному рівні, діяльність яких спрямовується та координується КМУ через Мінсоцполітики, є державні фонди та державні служби України.

Основними з них є:

Пенсійний фонд України та його територіальні управління, що реалізують державну політику з питань пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей ⁶⁶;

Державний Фонд соціального захисту інвалідів ⁶⁷, в контексті досліджуваної теми, забезпечує в межах своїх повноважень осіб з інвалідністю з числа УБД соціальними виплатами, заходами щодо соціальної захищеності, зайнятості та працевлаштування осіб з інвалідністю, реабілітації учасників АТО (забезпечення технічними засобами реабілітації, виготовлення протезно-ортопедичних виробів учасникам АТО тощо);

Державна служба зайнятості ⁶⁸, яка реалізовує державну політику щодо зайнятості демобілізованих УБД, а саме працевлаштування, перекваліфікації, відкриття власної справи та інших аспектів трудової діяльності;

Державна служба України з питань праці ⁶⁹ реалізує державну політику у сфері охорони праці та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення та інше (у тому числі мобілізованих і демобілізованих УБД);

Національна соціальна сервісна служба України ⁷⁰, яка розпочала свою відповідальність за реалізацію державної політики у сфері контролю за наданням соціальних виплат, додержанням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки й захисту прав дітей військовослужбовців.

⁶⁵ Міністерство культури та інформаційної політики України. URL: <https://mcip.gov.ua>.

⁶⁶ Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua>.

⁶⁷ Фонд соціального захисту інвалідів. URL: <https://www.ispf.gov.ua>.

⁶⁸ Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua>.

⁶⁹ Державна служба України з питань праці. URL: <https://dsp.gov.ua>.

⁷⁰ Національна соціальна сервісна служба України. URL: <https://nssu.gov.ua>.

Інші відомства та органи спеціального призначення в межах своїх повноважень повинні регулювати фінансове й матеріальне забезпечення бійців, реалізацію їх правових і соціально-економічних гарантій. Разом з тим 22 листопада 2018 року Президентом України з метою забезпечення належних умов для реалізації учасниками бойових дій права на реабілітацію була введена посада Уповноваженого Президента України з питань реабілітації учасників бойових дій⁷¹. Принагідно зауважимо, що Положення втратило чинність, але посада Уповноваженого Президента України з питань реабілітації учасників бойових дій існує.

На регіональному рівні державна політика реалізується ОМС обласного рівня (обласні ради), територіальними органами виконавчої влади (ОДА, регіональні державні служби, центри тощо), групами та асоціаціями громадянського суспільства, які захищають інтереси з питань соціального захисту військовослужбовців на рівні області, регіону. Зважаючи на реформи щодо регіонального розвитку, проведення яких сьогодні є однією з умов ефективного функціонування державних інститутів та розвитку організації публічної влади, регіональний рівень може стати базовим у виробленні та реалізації політики, зростанні ролі громад у розв'язанні проблем військовослужбовців.

Місцевий рівень передбачає реалізацію органами місцевого самоврядування й місцевими органами виконавчої влади власних самоврядних і делегованих державою повноважень щодо соціального захисту військовослужбовців. У зв'язку з проведенням в Україні реформи децентралізації ОМС надано більше можливостей і ресурсів для самостійного вирішення питань місцевого значення щодо соціального захисту різних груп населення, у тому числі ветеранів – УБД. Зазначимо, що майже в усіх центральних органах виконавчої влади є місцеві представники – відповідні підрозділи, підпорядковані місцевим державним адміністраціям. Також місцеві органи влади мають право створювати власні органи

⁷¹ Про Уповноваженого Президента України з питань реабілітації учасників бойових дій. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386/2018#Text>.

(управління, сектори, відділи тощо) для виконання поставлених завдань щодо соціального захисту та підтримки військовослужбовців. Таким чином, місцеві органи виконавчої влади та ОМС стають первинною ланкою забезпечення соціального захисту військовослужбовців⁷². Зауважимо, що рівень, ефективність, зміст і якість соціальних послуг, які надаються військовослужбовцям та їх сім'ям, суттєво відрізняються в кожному регіоні України⁷³.

Місцеві органи виконавчої влади в межах повноважень, передбачених законодавством, забезпечують:

- 1) виконання вимог законодавства про реабілітацію;
- 2) додержання прав і свобод громадян у реабілітаційній галузі;
- 3) виконання державних і регіональних програм у реабілітаційній галузі;
- 4) взаємодію з органами місцевого самоврядування для забезпечення функціонування ефективної системи реабілітації;
- 5) реалізацію інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень.

Органи місцевого самоврядування в межах повноважень, передбачених законодавством:

- 1) забезпечують дотримання на території відповідної територіальної громади законодавства про реабілітацію;
- 2) організовують ефективне проведення реабілітації, сприяють формуванню оптимальної мережі реабілітаційних закладів, відділень, підрозділів;
- 3) здійснюють управління реабілітаційними закладами, закладами охорони здоров'я, що включають реабілітаційні відділення, підрозділи, які

⁷² Гордієнко Є. П. Механізми реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій в Україні. Дис. докт. філос. Публічне управління та адміністрування за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президенті України. Харків, 2021. URL: https://ipa.karazin.ua/wp-content/themes/education/filesforpages/science/dis_gord_titl.pdf.

⁷³ Біла книга : аналіз системи державної підтримки ветеранів та їх сімей в Україні. Юридична сотня. URL: <https://legal100.org.ua/analytics/bilakniga-analiz-sistemi-derzhavnoyi-pidtrimki-veteraniv-ta-yih-simey-v-ukrayini>.

належать територіальним громадам або передані їм, організують їх матеріально-технічне та фінансове забезпечення;

4) затверджують цільові програми розвитку системи реабілітації, здійснюють розподіл переданих з державного бюджету коштів у межах повноважень, визначених законодавством;

5) сприяють роботі громадських об'єднань, у тому числі громадських об'єднань осіб з обмеженнями повсякденного функціонування, громадських об'єднань осіб з інвалідністю, залучають їх до співпраці та партнерства у цій сфері;

6) організують інформування осіб з обмеженнями повсякденного функціонування про зміни у законодавстві про реабілітацію;

7) створюють умови для забезпечення осіб з обмеженнями повсякденного функціонування реабілітаційними послугами, допоміжними засобами реабілітації, медичними виробами протягом усіх реабілітаційних періодів;

8) здійснюють інші повноваження у реабілітаційній галузі, визначені законодавством України ⁷⁴.

Підсумовуючи інформацію про інституційний механізм реалізації державної політики у сфері соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій зазначимо, що на державному рівні визначені основні інститути та їх повноваження щодо соціального захисту військовослужбовців відповідно до рівнів здійснення державної політики (місцевого, регіонального, державного та міжнародного рівня). Особливу увагу приділено Мінветеранів як головному органу в системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики соціального захисту військовослужбовців.

В умовах модернізації інституційного забезпечення провідним питанням є налагодження взаємодії між суб'єктами державної політики задля

⁷⁴ Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 3 грудня 2020 року № 1053. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>.

уникнення дублювання функцій і розпорошення державних коштів. Виникає необхідність посилення взаємодії органів державної влади, ОМС та інститутів громадянського суспільства. Також важливим є питання щодо залучення та підготовки професійних кадрів, від яких залежить якість вирішення проблем і наданих послуг. Подальший розвиток інституційного забезпечення, відповідність законодавчої бази сучасним викликам відіграють потужну роль в ефективній реалізації державної політики соціального захисту військовослужбовців.

Повномасштабна війна, яку почала росія в 2022 році, змусила Україну суттєво переглянути оборонний бюджет. Видатки на нацбезпеку й оборону, заплановані на 2022 рік у розмірі 323 млрд гривень, або 6% ВВП, були рекордними, але недостатніми для війни такої інтенсивності. В результаті за 2022 рік ці витрати склали 1 трлн 536,6 млрд гривень, що дорівнює 32,5% ВВП.

У 2023 році на національну безпеку та оборону в державному бюджеті заклали 1 трлн 141 млрд грн, або 18,2% ВВП. Зокрема, фінансове забезпечення сил оборони становило 13,85% ВВП. Серед усіх видатків державного бюджету оборонні склали 43,4%. При цьому дефіцит бюджету прогнозували у понад 20% ВВП.

У держбюджеті на 2024 рік на національну безпеку та оборону заклали майже половину всіх витрат – 1 трлн 692 млрд грн, або 21,6% ВВП. Ця сума перевищила минулорічну на майже пів трильйона гривень. На фінансування виробництва зброї та боєприпасів передбачили 51 млрд грн, що в 4,2 рази більше, ніж у попередньому році. На закупівлю дронів виділили 43,3 млрд грн. Дефіцит бюджету очікується на рівні 614,5 млрд грн.

У бюджеті на 2025 рік витрати на оборону закладено в сумі 2 трлн 223 млрд грн (26,3% прогнозного ВВП). Ця сума на понад пів трильйона більша

за видатки 2024 року. Плановий дефіцит становитиме 1,6 трлн грн, або 19,4% ВВП ⁷⁵.

Для медичної, фізичної реабілітації та психосоціальної, професійної реадaptaції постраждалих учасників Революції Гідності, учасників АТО та осіб, які брали участь у заходах національної безпеки і оборони, відсічі і стримуванні збройної агресії росії в Донецькій та Луганській областях на період до 2023 року, Уряд запровадив Державну цільову програму ⁷⁶. На її виконання з 2019 по 2022 роки з держбюджету використали майже 622 млн гривень. Головними розпорядниками цих коштів визначили Мінветеранів і Мінсоцполітики.

Відповідно до Закону України «Про державний бюджет на 2024 рік» передбачено 5 млрд 749,8 млн грн на забезпечення житлом більше 2 тисяч ветеранів війни, членів родин загиблих Захисників і Захисниць, які боронили незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України. 3 млрд 845,5 млн грн передбачено на інститут помічника ветерана, який реалізує Мінветеранів в рамках системи переходу від військової служби до цивільного життя. Також у державному бюджеті на 2024 рік передбачено 2 млрд 588,2 млн грн на заходи з ментальної, спортивної, фізичної, психологічної реабілітації та професійної адаптації Захисників і Захисниць, членів їхніх сімей та родин полеглих Воїнів. Коштів виділено у 5 разів більше, ніж в 2023 році. 409,8 млн грн закладено на виплату одноразової грошової допомоги у разі загибелі або інвалідності ветеранів війни. Крім того, 247,7 млн грн перебачено на функціонування Українського ветеранського фонду, що діє при Мінветеранів, та реалізацію ним

⁷⁵ Як змінювався оборонний бюджет України від початку війни, – журналістський огляд. URL: <https://nova.net.ua/yak-zminyuvavsya-oboronnyj-byudzhzet-ukrayiny-vid-pochatku-vijny-zhurnalistskyj-oglyad>.

⁷⁶ Про затвердження Державної цільової програми з медичної, фізичної реабілітації та психосоціальної реадaptaції постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2023 року : Постанова Кабінету Міністрів України; Програма, Паспорт, Заходи від 05.12.2018 № 1021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-2018-%D0%BF#Text>.

програм підтримки ветеранів. 515,6 млн грн – на будівництво і утримання Національного військового меморіального кладовища ⁷⁷.

На підтримку ветеранів війни у 2025 році передбачено 10,5 млрд грн, з яких 2,9 млрд грн спрямовано на фінансування фахівців із супроводу, 1,7 млрд грн – на ментальну, фізичну та психологічну реабілітацію і професійну адаптацію ветеранів, 348 млн грн – на програми Українського ветеранського фонду ⁷⁸.

Водночас відповідні закладаються і у місцевих бюджетах. Як приклад розглянемо Івано-Франківську міську громаду.

В Івано-Франківській міській громаді в 2024 році діє понад десяток програм підтримки захисників України.

Військовослужбовці Івано-Франківської громади можуть оформити виплати у будь-якому відділенні ЦНАПу, а також в онлайн режимі, зайшовши на сайт Центру надання адміністративних послуг.

МІСЬКІ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

20 000 гривень на спорядження

Виплати по 20 тисяч гривень тим, хто у 2024 році бере участь в забезпеченні національної безпеки і оборони України, відсічі і служить в підрозділах Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції, Національної гвардії, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях та правоохоронних органах.

50 000 гривень на амуніцію

Виплати на амуніцію 50 тисяч гривень передбачені для захисників, які беруть безпосередню участь бойових діях і служать в підрозділах Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції,

⁷⁷ Державний бюджет на 2024 рік : на підтримку ветеранів та їх сімей передбачено майже 14 млрд грн. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhavnyi-biudzhet-na-2024-rik-na-pidtrymku-veteraniv-ta-ikh-simei-peredbacheno-maizhe-14-mlrd-hrn>.

⁷⁸ Оборона, освіта, бізнес, пенсії. Що передбачає держбюджет на 2025 рік. URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/kabmin-zatverdiv-projekt-derzhbjudzhetu-na-2025-rik-osnovni-pokazniki-1032244.html>.

Національної гвардії, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях та правоохоронних органах.

100 000 гривень для родин загиблих захисників

Один з членів сімей загиблих, зниклих безвісти учасників АТО/ООС, захисників чи захисниць України, які брали участь у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України можуть отримати виплату 100 000 гривень.

30 000 гривень пораненим захисникам

Захисники, які отримали поранення (контузію, каліцтво) під час безпосередньої участі у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України можуть отримати допомогу на лікування та реабілітацію в розмірі 30 тисяч гривень.

10 000 гривень на реабілітацію військових

Нова програма, запроваджена у 2024 році, передбачає надання одноразової матеріальної допомоги захисникам і захисницям України для відновлення та реабілітації. Виплата допомоги призначається одноразово (незалежно від видів та кількості реабілітацій, на які видано направлення) протягом 2024 року та здійснюється у розмірі 10 000 грн.

50 000 гривень з нагоди народження дитини

Якщо один з батьків або обоє беруть участь у бойових діях і це підтверджується будь-яким військовим документом – виплата складе 50 тисяч гривень. З обов'язкових умов – породілля обов'язково має бути зареєстрованою в Івано-Франківській громаді не менше ніж за шість місяців до дня народження дитини та має стати на облік з ведення вагітності не пізніше першого триместру вагітності.

Військові мають надати копію документа про безпосередню участь батька/матері новонародженої дитини у бойових діях. Цей документ видає

військова частина. Посвідчення УБД не обов'язково. Для виплати достатньо довідки про участь у бойових діях.

Компенсація на оплату комунальних послуг

Пільги учасникам бойових дій з числа учасників АТО/ООС, учасникам бойових дій з числа захисників і захисниць України, членам їх сімей надаються у розмірі 75% з державного бюджету та 25% з бюджету Івано-Франківської громади. Членам сімей загиблих (померлих) під час участі в АТО та членам сімей загиблих (померлих) захисників та захисниць України у розмірі 50% з державного та 50% з бюджету Івано-Франківської міської громади.

У разі, коли членам сімей загиблих (померлих) захисників/ захисниць не надаються пільги з державного бюджету в розмірі, визначеному законодавчо, пільги надаються у розмірі 100% з бюджету Івано-Франківської міської громади.

5 000 гривень на комунальні послуги для захисників без УБД

З 1 січня 2024 року суму виплати збільшили з 3 до 5 тисяч гривень особам, які на день звернення не мають статусу учасника бойових дій (УБД) та не користуються пільгами з оплати житлово-комунальних послуг. Така допомога виплачується один раз на 12 місяців.

60 000 гривень на встановлення пам'ятника загиблим Героям

Родичі загиблих Героїв з Івано-Франківської громади можуть отримати 60 тисяч гривень на встановлення пам'ятника.

Щомісячні виплати родинам Героїв

Члени сім'ї загиблих Героїв та тих, хто зник безвісти щомісяця можуть отримувати допомогу у розмірі встановленого прожиткового мінімуму для працездатних осіб ⁷⁹.

⁷⁹ Як Івано-Франківськ стає лідером з допомоги військовим. URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/iak-ivano-frankivsk-staie-liderom-z-dopomogi-viiskovim>.

Програми підтримки військових в 2024 році:

Одноразова матеріальна допомога на придбання амуніції – 151,5 млн грн;

Одноразова грошова допомога пораненим російсько-української війни – 25,4 млн грн;

Щомісячні виплати сім'ям загиблих та зниклих безвісти внаслідок російсько-української війни в розмірі прожиткового мінімуму – 16,3 млн. грн;

Надання одноразової матеріальної допомоги сім'ям загиблих та зниклих безвісти внаслідок вторгнення росії в Україну – 14,5 млн грн;

Пільги на житлово-комунальні послуги для учасників АТО, УБД та членів сімей загиблих – 14,5 млн грн;

Одноразова грошова допомога військовим на реабілітацію – 12,6 млн грн;

Допомога по рішенням Координаційного комітету допомоги учасникам АТО/ООС і захисникам України – 7,1 млн грн;

Одноразова грошова допомога членам сімей загиблих на встановлення пам'ятників – 6,2 млн грн;

Одноразова грошова допомога у зв'язку з народження дітей військовослужбовців – 5,4 млн грн;

Виплати до Дня Незалежності, до Покрови, до дня захисників і захисниць України – 5,3 млн грн;

Надання допомоги учасникам бойових дій, які не набули статусу УБД, беруть участь у захисті країни і не користуються пільгами на ЖКП – 2,2 млн грн;

Відшкодування на поховання захисників і захисниць України, які загинули/померли внаслідок поранення, контузії, каліцтва при захисті Вітчизни в період дії воєнного стану – 1,4 млн грн;

Надання одноразової грошової допомоги з нагоди дня народження дітей до 18 років, батьки яких призвані на російсько-українську війну і батьки яких загинули внаслідок війни – 1,4 млн грн;

ГО, які підтримують сім'ї і родини загиблих захисників України – 1,3 млн грн.

Рис. 2.1 Виплати військовим з міського бюджету за 9 місяців 2024 року

Рис. 2.2 Фінансування програм підтримки ЗСУ та інших військових формувань в міському бюджеті Івано-Франківської громади в 2024 році ⁸⁰.

Загальна сума виплат станом на 1 жовтня 2024 року за цими програмами підтримки склала 265,6 мільйона гривень (рис. 2.1).

⁸⁰ Як Івано-Франківськ стає лідером з допомоги військовим. URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/iak-ivano-frankivsk-staie-liderom-z-dopomogi-viiskovim>.

Також в Івано-Франківській громаді затверджені програми для підтримки ЗСУ та інших військових формувань, де сума за 9 місяців 2024 року становить 606,1 млн грн (рис. 2.2).

За дослідженням порталу «Слово і діло» Івано-Франківськ став лідером по допомозі військовим під час мобілізації. По Україні ці суми варіюються від 10 до 50 тисяч гривень (рис. 2.3).

Рис. 2.3 Одноразова допомога мобілізованим та контрактникам від місцевої влади⁸¹

Попереду новий фінансовий рік і в бюджеті-2025 Івано-Франківська міська рада теж планує закласти значні суми на підтримку військовослужбовців та їх сімей.

⁸¹ Матеріальна допомога мобілізованим : у яких містах України є виплати. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/03/04/infografika/suspilstvo/materialna-dopomoha-mobilizovanyh-yakym-mistax-ukrayiny-ye-vyplaty>.

2.3 Проблемні аспекти психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців в Україні

Проведений аудит Рахунковою палатою України у 2023 році виявив, що Державну цільову програму⁸² за результативними показниками виконали на 67,4%. Психологічну допомогу, зокрема, надано 19795 постраждалим учасникам із 13500 запланованих, освітні послуги суб'єктів освітньої діяльності – 12007 постраждалим учасникам із 14030 запланованих (85,6 відс. плану), послуги із санаторно-курортного лікування – 22434 постраждалим учасникам із 52978 запланованих (42,3 відсотка). При цьому у 2019-2020 роках Мінветеранів не забезпечено виконання таких передбачених Державною цільовою програмою базових заходів, як проведення аналізу законодавства та програм у сфері реабілітації та реадaptaції постраждалих учасників, вивчення міжнародного досвіду проведення реабілітації та реадaptaції постраждалих учасників, а також програм перехідного періоду від військової служби до цивільного життя, формування психологічного профілю постраждалого учасника, проведення перевірки діяльності установ та закладів, які надають послуги з реабілітації та реадaptaції, та їх кадрового забезпечення.

Серед заходів Державної цільової програми, реалізованих у 2019-2022 роках, – створення мережі закладів із психологічної реабілітації, а саме Центру психічного здоров'я і реабілітації ветеранів війни у складі державного закладу «Госпіталь ветеранів війни «Лісова поляна» Міністерства охорони здоров'я України». Розроблено нормативно-правові акти щодо впровадження інформаційно-аналітичної системи обліку для адміністрування потреб ветеранів, впроваджено та введено в експлуатацію Єдиний державний реєстр ветеранів війни. У регіонах затверджено цільові

⁸² Про затвердження Державної цільової програми з медичної, фізичної реабілітації та психосоціальної реадaptaції постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2023 року : Постанова Кабінету Міністрів України; Програма, Паспорт, Заходи від 05.12.2018 № 1021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-2018-%D0%BF#Text>.

соціальні програми вирішення пріоритетних проблем з використанням механізму соціального замовлення. З перевиконанням запланованих показників здійснено заходи щодо відбору до національної збірної та проведення змагань на регіональному, загальнонаціональному та міжнародному рівні в межах забезпечення організації національних Ігор Нескорених (Invictus Games). Водночас вивчення Мінветеранів індивідуальних психологічних потреб постраждалих учасників фактично обмежилося здійсненням відповідних заходів психологічними службами сил безпеки і оборони щодо особового складу для подальшої психологічної і медико-психологічної реабілітації у відомчих закладах, а також центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, які згідно із затвердженим Мінсоцполітики державним стандартом соціальної адаптації склали індивідуальні плани надання соціальної послуги на підставі проведення комплексного визначення стану індивідуальних потреб отримувачів послуг⁸³.

Аудит засвідчив, що недосконалості й суперечності з реалізацією програми були і щодо її нормативно-правового забезпечення. Так, лише у березні 2021 року законодавчо визначили стратегічні завдання щодо прав ветеранів війни, а поняття «державна політика соціального захисту ветеранів війни» – через рік, тобто після повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Крім того, категорію осіб, якими опікується Мінветеранів, законодавством обмежили учасниками АТО. Міністерство досі не визначило відповідних завдань щодо їхньої медичної реабілітації та психосоціальної реадaptaції. Також Мінветеранів та Мінсоцполітики не володіли інформацією про загальну чисельність постраждалих учасників, контингент, вид і обсяг послуг, яких вони потребують. Так, за чотири роки послуги з

⁸³ Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, спрямованих на реалізацію заходів з реабілітації та реадaptaції постраждалих учасників Революції Гідності, антитерористичної операції та відсічі збройної агресії проти України. С. 29. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2023/12-5_2023/Zvit_12-5_2023.pdf.

психологічної реабілітації планували надати лише 2,2% осіб із тих, хто мав на неї право та потребував її, санаторно-курортного лікування – 8,1% постраждалим, професійної реадaptaції – 11,6%.

Аудит встановив, що у 2019-2022 роках видатки на психологічну реабілітацію в держпрограмі скоротили у 2,7 раза (з 623 до 232 млн грн), натомість у 1,8 раза збільшили суму коштів на санаторно-курортне лікування (з майже 338 млн грн до 624 млн гривень). Навіть за такого суттєвого скорочення видатків на психологічну реабілітацію протягом чотирьох років не використали та повернули до держбюджету 62,5 млн гривень. Це сталося через завищення середніх витрат під час планування видатків та розподілу асигнувань між розпорядниками коштів нижчого рівня. А також через зволікання Мінветеранів із затвердженням порядку формування, ведення та доступу до Реєстрів постачальників послуг із психологічної реабілітації для ветеранів і членів їх сімей. Інша причина повернення коштів – участь цих осіб у широкомасштабній війні.

Місцеві органи соціального захисту населення не подавали інформацію про постраждалих, які потребують психологічної реабілітації. Тому тільки в Закарпатській області понад 4 тис. учасників бойових дій АТО та осіб з інвалідністю внаслідок війни не змогли скористатися цими послугами.

Крім цього, до держбюджету повернули 32,5 млн грн на заходи із соціальної та професійної реадaptaції. Наприклад, у 2022 році органи соцзахисту населення Львівщини запланували на 675 тис. грн забезпечити санаторними путівками 42 осіб, хоча їх потребували лише троє. Невикористані 634 тис. грн повернули до держбюджету ⁸⁴.

Не виконано і заходу щодо вивчення міжнародного досвіду проведення реабілітації та реадaptaції постраждалих учасників і програм перехідного періоду від військової служби до цивільного життя: не розроблено до цього

⁸⁴ Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, спрямованих на реалізацію заходів з реабілітації та реадaptaції постраждалих учасників Революції Гідності, антитерористичної операції та відсічі збройної агресії проти України. С. 29. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2023/12-5_2023/Zvit_12-5_2023.pdf.

часу запланованого ще на 2019 рік аналітичного документа за результатами такого вивчення. Натомість у межах цих заходів проведено стажування та тренінги фахівців закладів охорони здоров'я (лікарів-психіатрів, психологів, психотерапевтів, реабілітологів, медичних сестер) у Литві, Ізраїлі, Польщі, Грузії щодо надання допомоги особам з посттравматичними стресовими розладами та вирішення невідкладних завдань, зумовлених воєнними діями. У 2020 році не реалізовано передбаченого Державною цільовою програмою заходу щодо вивчення питання створення та забезпечення роботи телефонної «гарячої лінії» для постраждалих учасників та членів їх сімей з метою надання послуг консультивання та екстреної психологічної допомоги (обмежилися створенням національної професійної лінії з питань профілактики самогубства та підтримки психічного здоров'я «Lifeline Ukraine» та телефонами довіри у підвідомчих Міністерству центрах і тільки у вересні 2022 року впроваджено безкоштовну «гарячу лінію» кризової допомоги та підтримки від бюджетної установи Мінветеранів «Український ветеранський фонд»). Не розроблено типового зразка пластикової картки постраждалого учасника та механізму заміни посвідчень цієї категорії громадян.

Мінветеранів не розробило та не затвердило стандарти надання послуг із психологічної реабілітації. При наданні допомоги психологи не використовували міжнародні протоколи, оскільки жоден з них не імплементований в Україні. Як наслідок, постраждалі отримували неякісні послуги, а з держбюджету нерезультативно використали 178 млн гривень⁸⁵.

На час аудиту не розроблено і не впроваджено галузевих стандартів психосоціальної реадaptaції постраждалих учасників (обмежилися затвердженням Мінветеранів вимог до суб'єктів надання послуг з психологічної реабілітації¹⁶), галузевих стандартів з фізичної та медичної

⁸⁵ Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, спрямованих на реалізацію заходів з реабілітації та реадaptaції постраждалих учасників Революції Гідності, антитерористичної операції та відсічі збройної агресії проти України. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2023/12-5_2023/Zvit_12-5_2023.pdf.

реабілітації з урахуванням міжнародних вимог, професійних стандартів лікарів фізичної та реабілітаційної медицини та психотерапевтів, фізичних терапевтів та ерготерапевтів, не здійснено оцінки госпіталів ветеранів війни щодо відповідності сучасним світовим стандартам фізичної та реабілітаційної медицини, не розроблено у 2019-2020 роках за рахунок коштів місцевих бюджетів (15,3 млн грн) комплексних програм родинної реабілітації (здійснено тільки у 2021 році).

Не розроблено жодного з 5 запланованих аналітичних документів за результатами проведення перевірки діяльності установ та закладів, які надають послуги з реабілітації та реадaptaції, та їх кадрового забезпечення.

Т.в.п. Голови, заступник Голови Рахункової палати Андрій Майснер із цього приводу зазначив: *«Так, через відсутність затверджених стандартів і протоколів проведення психологічної реабілітації постраждалих лікували в санаторіях фізкультурою, фітотерапією і мінеральною водою, витрачаючи в середньому 13,4 тис. грн на особу за курс. Інший приклад – послуги з психологічної реабілітації надавали санаторії, які не відповідали встановленим критеріям: психологи без вищої освіти за конкретними напрямками профпідготовки, приміщення закладів не розраховані для осіб із інвалідністю тощо»*⁸⁶.

Окреслюючи проблемні аспекти сфері соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні доречно виокремити важливість фінансової складової в процесі реалізації політики соціальної реабілітації військовослужбовців. Від рівня фінансування, своєчасного й повного фінансового забезпечення соціальних виплат і цільових державних програм, спрямованих на допомогу у вирішенні ключових соціальних питань, залежить якість і своєчасність медичної та психологічної реабілітації, забезпеченість житлом, грошова допомога, соціальна та професійна адаптації військовослужбовців тощо.

⁸⁶ Понад 83 тисячі постраждалих учасників Революції Гідності, АТО та ветеранів війни не отримали безоплатних послуг із реабілітації та реадaptaції – Звіт Рахункової палати. URL: <https://rp.gov.ua/News/?id=1556>.

Спільне фінансування заходів щодо соціального захисту військовослужбовців (реабілітація, санаторно-курортні послуги, оздоровлення тощо) може здійснюватися за спільні кошти бюджету (державного/місцевого) та підприємств, організацій, міжнародної спільноти тощо. Ця форма використовується для реалізації багатьох заходів і програм соціального захисту військовослужбовців на регіональному й міжнародному рівнях. Зовнішнє фінансування здійснює держава (бюджетне фінансування) шляхом виділення коштів з бюджету чи державних фондів цільового призначення певним суб'єктам соціального захисту на безповоротній і безоплатній основі. За цієї форми фінансування враховуються норми видів витратків, визначення обсягів фінансування, періодичність надання коштів тощо. Уряд затверджує порядки використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів щодо соціального захисту військовослужбовців та визначає відповідального виконавця бюджетних програм. Також кошти на реалізацію заходів соціального захисту можуть надходити й від громадських і благодійних фондів і організацій. Вагоме значення має донорське фінансування (гранти, фінансова допомога), що здійснюється на безоплатній основі іноземними державами, спеціальними міжнародними фондами та організаціями ветеранів.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ І РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

3.1 Зарубіжний досвід організації психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців

Розглянемо зарубіжний досвід психосоціальної підтримки і реабілітації військовослужбовців на прикладі США, Великобританії, ФРН і Ізраїлю.

В армії *США* розроблена і постійно удосконалюється комплексна і багаторівнева система контролю бойового і військово-професійного стресу (Combat and Operational Stress Control, COSC), що включає не тільки спеціальні підрозділи та бюджетні установи, але й армійські структури всіх рівнів і організації членів сімей військовослужбовців.

З 2016 року в військах США, згідно з програмою розвитку армії майбутнього «Збройні Сили 2025» (Force 2015 and beyond, F2025B), запущена система постійного вдосконалення боєготовності підрозділів ARFORGEN (Army Force Generation), що спрямована на циклічне відтворення добре навчених і добре організованих підрозділів, які проходять підготовку як єдині колективи⁸⁷.

На рівні військової ланки система контролю COSC (Combat and Operational Stress Reaction) складається з загальноармійської програми комплексної психофізіологічної підготовки військовослужбовців, членів їх сімей (Comprehensive Soldier and Family Fitness, CSF2) і постійного моніторингу психічного стану військовослужбовців, навчання, тренувань, консультацій і надання долікарської допомоги молодшими командирами, медиками (аналог санінструктора в З України), капеланами (священиками) і

⁸⁷ Hammermeister J. Military applications of performance psychology methods and techniques : an overview of practice and research from the U. S. Army. *Journal of Performace Psychology*. 2011. № 3. P. 56-62.

солдатами-наставниками (загальна назва – Master Resilience Trainers, MRTs), які пройшли навчання у спеціальних навчальних центрах⁸⁸.

Для медичного страхування військовослужбовців Конгрес США прийняв програму «CHAMPUS». Ця програма допомагає ветеранам збройних сил, членам їхніх сімей та членам сімей військовослужбовців частково оплачувати медичні послуги. Програма «CHAMPUS» покриває частину витрат на медичні послуги лише в цивільних медичних закладах, які мають контракт з Міністерством оборони. Держава виділяє значні кошти на освіту військовослужбовців під час служби та після звільнення з неї. Серед військовослужбовців дуже популярною є програма допомоги в оплаті за навчання. Провайдер програми, Департамент у справах ветеранів, покриває основні витрати, а військовий збір становить лише \$100. Її суттєвою перевагою є постійне оновлення спеціальностей, за якими можна навчатися. При цьому перелік спеціальностей формується Міністерством оборони та навчальними закладами, які проводять перепідготовку, орієнтуючись на потреби ринку праці окремого штату та країни в цілому. Окреме фінансування отримують ті військовослужбовці, які займаються проведенням наукових досліджень, створенням інноваційних технічних і гуманітарних розробок для оборонного відомства. Діти та жінки військовослужбовців також не залишаються поза увагою держави, вони мають право на безкоштовну освіту або її часткову оплату.

Також можна відзначити американську систему профілактики та боротьби з депресією, посттравматичним стресовим розладом внаслідок проходження військової служби. Для цього впроваджуються сучасні технології, а саме: онлайн-консультації з фахівцями за допомогою програми Skype, цілодобова гаряча лінія, спеціалізовані інтернет-сайти, форуми, блоги, соціальні мережі. Від американських військових не часто можна почути розмови про страх, зазвичай вони говорять про жаль, сором і провину, адже

⁸⁸ Harms P. D. Report № 4 : Evaluation of Resilience Training and Mental and Behavioral Outcomes. *The Comprehensive Soldier and Family Fitness Program Evaluation*. 2013. 19 p.

на них тисне страх здатися «слабкими». Таким чином, вони більше не можуть повністю довіряти друзям і родині. На їхню думку, єдиними, хто розуміє, ефективно працюють у США. Після спеціального навчання волонтери (друзі) допомагають іншим ветеранам війни. Вони можуть переконати ветерана звернутися до психолога або відвідати психотерапевтичні групи самодопомоги ветеранів за принципом «Анонімних алкоголіків», проконсультувати з юридичних та фінансових питань, допомогти з отриманням пільг, професійною перепідготовкою.

Британський уряд виділяє значні кошти на підтримку військовослужбовців з метою популяризації служби в Збройних силах. Грошове забезпечення залежить від вислуги років та військових знань і має кілька складових: посадовий оклад, надбавки за особисті якості офіцера, специфіку військової служби та рід військ. Це можуть бути надбавки за службу в Північній Ірландії, за перебування в морі або на заморських територіях, пільги на оплату комунальних послуг, доплата за знання іноземних мов. Пенсійне забезпечення військовослужбовців також залежить від вислуги років (мінімум від 16-22 років і вище) і визначається фіксованою грошовою сумою. Додаткові пенсійні надбавки передбачені для осіб, які отримали поранення або інвалідність під час проходження військової служби. Одним із пріоритетів Міністерства оборони є забезпечення військовослужбовців житлом. Враховуючи той факт, що під час служби в армії більшість військовослужбовців не забезпечуються власним житлом, тому змушені проживати в казармах. Військовослужбовцям, які мають сім'ю, надається службове житло з житлового фонду, яке згодом може бути придбане ними на пільгових умовах. Передбачається, що військовослужбовець може взяти житло в іпотеку, а держава допомагає сплатити 30% кредиту. Якщо в США професійною перепідготовкою військовослужбовців, звільнених у запас, займається Міністерство оборони,

то у Великій Британії перепідготовкою військовослужбовців займається Державна система перепідготовки кадрів, створена при

Міністерством освіти. Особливостями практики Великої Британії у сфері перепідготовки військовослужбовців, звільнених у запас, є наступні:

1. Програми перепідготовки здійснюються за рахунок держави, а не за рахунок роботодавців, військових, громадських організацій чи грантових програм.

2. Надання можливості перепідготовки після 5 років військової служби, обов'язкової для рядового складу та добровільної для офіцерів.

3. За два-два з половиною роки до звільнення військовослужбовця зі служби та протягом одного року після звільнення з військової служби Міністерство оборони надає безкоштовну допомогу в питаннях перепідготовки та працевлаштування.

4. Можливість отримання грантової допомоги у розмірі 534 фунтів стерлінгів для оплати курсів перепідготовки, які не розроблені Міністерством оборони.

5. Щороку звільненню в запас підлягають 25 тис. військовослужбовців, половині з яких надається повна підтримка в перепідготовці та працевлаштуванні, часткова підтримка надається абсолютно всім звільненим військовослужбовцям.

6. Під час перепідготовки військовослужбовцям Міністерство оборони відшкодовує витрати на проїзд та проживання. Тривалість перепідготовки залежить від вислуги років і становить від чотирьох тижнів після п'яти років служби до семи тижнів після шістнадцяти років військової служби.

7. Щотижнева публікація нових вакансій та курсів для звільнених військовослужбовців, публікація щорічного довідника з тематикою курсів перепідготовки, довідника працевлаштування та регіональних можливостей для звільнених військовослужбовців; можливість отримання кількадечної відпустки для ознайомлення з умовами праці.

У ФРН забезпечення заходів із підтримки, поліпшення і відновлення працездатності здійснюють представники пенсійного страхування робітників і службовців. У сфері соціально-професійної реабілітації монопольне місце належить федеральному відомству з питань страхування і працевлаштування безробітних⁸⁹. Питанням фінансування заходів із реабілітації займаються виключно органи соціального страхування на місцях. Німецькі реабілітаційні центри, залежно від пріоритету медичної або соціальної реабілітації, передбачають два рівні. Реабілітаційний центр першого рівня практично є реабілітаційною клінікою, де переважає медична реабілітація. Однак у таких центрах є майстерні, зали для навчання роботі на комп'ютерах, кухні, де клієнти отримують елементи соціально-побутової та професійної реабілітації. Ці центри, здебільшого, є спеціалізованими запрофілем патології: психологічні, неврологічні тощо. До структури такого центру можуть входити підрозділи, що займаються питаннями соціальної реабілітації, наприклад, відділ професійної реабілітації, завданням якого є надання професійних умінь і навичок реабілітантам за певними спеціальностями (програмування, електротехніка, креслення, торгові професії тощо) і соціальна служба, працівники якої допомагають організувати дозвілля клієнтам Центру, відповідають за їхню адаптацію в суспільстві після виписки, навчають робити покупки.

У Німеччині створено спеціалізовані центри для військовослужбовців з травмованою психікою та Центр вивчення ПТСР в Берліні. У країні також працює телефонна «гаряча» лінія, яка цілодобово надає психологічні консультації військовослужбовцям⁹⁰. Для надання спеціалізованої допомоги постраждалим військовослужбовцям у Берліні створено Центр вивчення проблем медико-психологічної реабілітації особового складу Бундесверу. Крім того, командування збройними силами Німеччини прийняло рішення

⁸⁹ Якубова Л. Структурно-функціональна модель соціальної реабілітації осіб, що повернулись із зони АТО. *Молодь і ринок*. 2017. № 5 (148). С. 50-54.

⁹⁰ Швець А. В., Горішна О. В., Кіх А. Ю., Іванцова Г. В., Горшков О. О., Ричка О. В. Особливості організації медико-психологічної реабілітації військовослужбовців в країнах-членах та партнерах НАТО. URL: <https://ujmm.org.ua/index.php/journal/article/view/224/150>.

щодо їх оснащення мобільними контейнерними психофізіологічними лабораторіями для проведення ранньої діагностики психологічних розладів у військовослужбовців, що беруть участь у бойових діях за межами країни.

Досвід *Ізраїлю* особливо цікавий для України, адже ця країна веде бойові дії вже кілька десятиліть, і тут чи не найкраща в світі організація психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам, і членам їхніх родин. Ще під час війни з Ліваном у 1982 році військові застосовували принципи надання допомоги постраждалим (VICEPS). Для цього створені так звані підрозділи відновлення боєздатності (Combat Fitness Retraining Unit), до складу яких входять психіатри, соціальні працівники, клінічні психологи, інструктори зі спорту та бойової підготовки. Важливою умовою є те, що лікар або психолог, які надають допомогу, повинні обов'язково мати бойовий досвід, що дасть змогу встановити більш довірливі стосунки в процесі проведення терапії. Використання принципів VICEPS під час надання допомоги постраждалим із проявами стресових розладів дає змогу повернути до служби майже 85% особового складу, з них близько у 7% можуть ути повторні реакції. В армії Ізраїлю під час війни в Лівані використовували три принципи з шести (наближеність, швидкість, очікуваність). Порівняння підрозділів, в яких дотримувалися таких принципів, показало, що близько 60 % військових змогли повернутися до виконання професійних обов'язків, на противагу 22 % там, де цих принципів не дотримувалися. Крім того, частина розвитку ПТСР виявилася нижче на 30%. Показовими щодо зазначеного є порівняльні дані поширеності ПТСР у ветеранів В'єтнамської війни (15,2% після 15 років) і операції в Перській затоці (5% після 2 років)⁹¹.

Ізраїльська система психологічної підтримки складається з п'яти великих підрозділів: підрозділ діагностики, профілізації та профорієнтації; служба психологічної підтримки військовослужбовців; підрозділ із реабілітації та роботи з демобілізованими; служба підтримки цивільного

⁹¹ Hall D. Stress, Suicide, and Military Service during operation Uphold Democracy. *Military Medicine*. 1996. № 3. P. 159-162.

населення при кризових ситуаціях; служба роботи з сім'ями постраждалих. Підрозділ діагностики, профілізації та профорієнтації – найбільший. Його представники відповідають за всебічне медичне обстеження молодих людей, починаючи від 15 років (включно з психологічним тестуванням) і формують медичну карту військового (профіль), що супроводжує його протягом життя. Зміни до карти можна внести лише протягом наступних трьох років після тестування. Первинна психологічна оцінка визначає: інтелектуальний рівень розвитку особистості, психологічний і соціальний статус, мотиваційні характеристики та лідерські якості. Всі показники заносять до особової картки, і на їхній основі здійснюється профорієнтація потенційного військовослужбовця в той чи інший рід військ. З огляду на те, що мотивація до служби в армії в Ізраїлі досить висока, вступити на військову службу можуть навіть призовники з інвалідністю, а також з психіатричним діагнозом, наприклад, з аутизмом, легкою формою дебільності, шизофренією в тривалій ремісії, синдромом Дауна, афективними розладами тощо. Для таких військовослужбовців розроблено спеціальні методики реабілітації та соціалізації в армійському середовищі.

Програма професійної реабілітації Департаменту реабілітації Міністерства оборони Ізраїлю включає оцінку, професійну орієнтацію, навчання та допомогу у працевлаштуванні, які покликані допомогти людині розвинути втрачені або занедбані навички, щоб повернутися до роботи або знайти нову роботу на ринку праці. Програма може включати фізичне лікування, психотерапію, соціальні послуги, професійне навчання, підготовчі курси, академічне навчання, підтримку мобільності (наприклад, доступність для інвалідних візків, допоміжне обладнання, підйомник для інвалідних візків) та наставництво (надання наставника, роль якого полягає у допомозі в розвитку соціальних навичок).

Згідно з моделлю МФК, центральною метою реабілітації є повернення осіб з інвалідністю до активного та плідного життя в суспільстві. Згідно з

моделлю МКФ, компоненти фізичного, соціального та світоглядного середовища, в якому люди живуть і ведуть своє життя, можуть сприяти або перешкоджати функціонуванню людей з інвалідністю. Ці фактори не є універсальними і повинні бути адаптовані до конкретного контексту популяції, яка вивчається.

Професійна реабілітація для осіб, поранених під час служби в Армії оборони Ізраїлю, є набагато гнучкішою, ніж у цивільній системі. Справи ніколи не закриваються, а послуги надаються особам протягом усього їхнього життя, які можуть включати медичні, психологічні, професійні послуги та послуги, пов'язані з незалежним проживанням. Шаліт визнав, що така розгалужена і довготривала мережа підтримки може спричинити залежність і потреби. Проте багато хто може і хоче повернутися до роботи. Волонтерство – це один із варіантів, запропонованих людям, які не можуть працювати (наприклад, з психіатричних причин), для того, щоб набутися впевненості та відчуття внеску у свою громаду.

Групові будинки існують для ветеранів, які не можуть або не хочуть жити на самоті. Фахівці не керують такими будинками. Люди стають на чергу до таких будинків, що посилює концепцію, що проживання в таких будинках є привілеєм, а не даністю. У групових будинках є багато різних видів діяльності, таких як мистецтво, музика і продуктивні заняття (наприклад, столярна справа). Хостели призначені для людей, які потребують більш широкого постійного догляду та підтримки після виписки з лікарні (наприклад, люди з черепно-мозковою травмою або психічними розладами)⁹².

Вивчення зарубіжного досвіду дозволяє побачити перспективні напрями вдосконалення вітчизняної політики соціальної підтримки та реабілітації військовослужбовців.

⁹² Швець А. В., Горішна О. В., Кіх А. Ю., Іванцова Г. В., Горшков О. О., Ричка О. В. Особливості організації медико-психологічної реабілітації військовослужбовців в країнах-членах та партнерах НАТО. URL: <https://ujmm.org.ua/index.php/journal/article/view/224/150>.

3.2 Практичні засади реалізації системи організації психосоціальної підтримки та здійснення комплексної реабілітації військовослужбовців в Україні

Розвиток ринку реабілітаційних послуг вимагає створення нової системи відносин у ланцюжку: центральна влада – регіональна влада (місьцеве самоврядування) – бізнес-організація. Проте першочергова роль центральних органів влади у впровадженні системи комплексної реабілітації військовослужбовців, які беруть участь у конфлікті в Україні, та контролі за цим процесом виявилися недоцільними в нинішніх умовах, а саме: відсутність ефективного та об'єктивного підходу до моніторингу ринку реабілітаційних послуг; незадовільний контроль за виконанням державних програм за цим напрямком та формальний підхід до моніторингу виконання регіональних програм. І навпаки, місцеві органи влади та місьцеве самоврядування (на відміну від аналогічних структур ЄС) не займаються питаннями, створення системи комплексної реабілітації учасників бойових дій на території своїх громад як абсолютно пріоритетні питання.

Вважаємо, що в умовах децентралізації органів влади та передачі їм значних повноважень від центральної влади, створення виконавчих органів на рівні районних та обласних рад є перевага збільшення соціальної складової влади на місцевому рівні за рахунок створення справді актуальних програм, які адаптовані до реального стану зазначеної соціальної проблеми в кожному населеному пункті з врахуванням моніторингу ринку надання реабілітаційних послуг.

Такий підхід, на нашу думку, буде найкраще стимулювати суб'єкти господарювання з надання реабілітаційних послуг до послідовного інноваційного процесу та розвитку реабілітаційних технологій.

Експертизу процесу і результатів надання реабілітаційної допомоги необхідно проводити за трирівневою схемою: на першому рівні – лікарем фізичної та реабілітаційної допомоги, який безпосередньо організує

реабілітацію конкретного хворого; на другому – командиром підрозділу, в якому хворий проходить службу (за показниками психофізичної готовності до виконання завдань за призначенням); на третьому – клініко-експертною комісією лікувально-профілактичного закладу ЗС України де військовослужбовець знаходиться на лікуванні⁹³.

Звернемо увагу також на те, що на рівні області в Україні реалізацією ветеранської політики опікуються окремі структурні підрозділи з питань ветеранської політики, які утворюються в обласних, Київській міській, районній, районних в місті Києві державних адміністраціях. Важливо, що такі структурні підрозділи не можуть мати декілька напрямків діяльності, наприклад одночасно реалізовувати ветеранську політику та соціальний захист населення.

Відтак, державна ветеранська політика буде реалізовуватися на усіх рівнях. Це зроблено з метою впровадження механізму ефективного управління на регіональному та місцевому рівнях з реалізації державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни, членів їхніх сімей, родин загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, а також щодо забезпечення прав і свобод зазначених осіб під час впровадження інноваційної системи переходу від військової служби до цивільного життя.

Багато наших Захисників та Захисниць за час жорстокої війни втратили домівки, роботу, в них змінився стан фізичного й ментального здоров'я. І держава має створити усі умови для їх комфортного повернення до цивільного життя.

Для цього, спираючись на вже існуючий у країні попит та відомий закордонний досвід, за ініціативи Мінветеранів започатковано фактично новий сервісу (професії) для ветеранів та членів їх сімей. У складі

⁹³ Шостак С. Л. Публічне управління у сфері реабілітації військовослужбовців Збройних Сил України у рамках єдиного медичного простору охорони здоров'я України. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Київ, 2024. 240 с.

територіальних громад запроваджується інститут помічника ветерана як складової системи переходу від військової служби до цивільного життя.

Пілотний проєкт стартував 1 липня 2023 р. у Львівській, Вінницькій, Дніпропетровській і Миколаївській областях. 10 жовтня 2023 р. до цих регіонів доєднались Закарпатська, Київська, Сумська, Полтавська, Харківська області та місто Київ.

За результатами пілотного проєкту, узагальненого Мінветеранів, у 2024 році поширено впровадження інституту помічника ветерана на усю територію України.

Помічник ветерана – фахівець в громаді, який здійснює індивідуальний супровід ветеранів та сприяє ветеранам у реалізації їх можливостей, прав, гарантій, пільг. Його головним завданням є всебічна допомога і сприяння Захисникам та Захисницям у повноцінній адаптації до мирного життя.

До послуг, які надаватиме помічник ветерана віднесено такі:

консультації з питань працевлаштування, навчання, соціального захисту та реабілітації, покращення стану здоров'я;

супровід у реалізації гарантій, пільг, прав, отримання послуг;

допомога з пошуком програм підвищення кваліфікації, опанування нових навчальних програм, перепрофілювання;

посередництво у взаємодії ветерана з органами влади;

надання допомоги в оформленні документів, поданні заяв, підготовці документів;

допомога в переїзді, у пошуку житла;

консультування щодо отримання психологічних послуг, зокрема з питань оформлення документів для отримання таких послуг;

інформування про наявні в державі та громаді програми підтримки ветеранів.

Послуги надаються на безоплатній основі.

За отриманням послуг можуть звертатися: ветерани війни, особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною; члени сімей ветеранів війни та осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною; члени сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, захисників і захисниць України; військовослужбовці, які брали безпосередню участь у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави, та були звільнені з військової служби, зокрема демобілізовані у визначеному законом порядку.

Інститут помічника ветерана є частиною нової ветеранської політики, яка базується на п'яти ключових елементах:

створення інфраструктури, завдяки якій ветерани отримають якісні та дієві послуги;

економічна активність: держава стимулюватиме створення та розвиток ветеранського бізнесу;

успішна реабілітація: створення мережі сучасних реабілітаційних центрів по всій Україні, які надаватимуть комплексну допомогу;

доступне житло для ветеранів війни та членів їхніх сімей;

вшанування подвигу військових.

Помічник ветерана – це основна точка входу ветеранів до усіх передбачених можливостей нової ветеранської політики. Звісно, ветеран може самостійно реалізувати усі свої права та можливості, але завдання помічника – забезпечити цю реалізацію у максимально сприятливий та комфортний для ветерана спосіб.

Заплановано, що у кожній територіальній громаді повинні розуміти, скільки людей і якого фаху з-поміж їхніх земляків повертаються до цивільного життя. У територіальних громадах мають орієнтуватися, коли вони повертатимуться, які потреби цих осіб уже відомі та потребують належного реагування, зокрема і оперативного супроводу помічником ветерана. З першого дня повернення захисників та захисниць з фронту слід

дбати про їх якісну інтеграцію у громади, родини, у нашу економіку як на мікро, так і макрорівнях та використовувати потенціал цих людей у процесі націотворення, що має далі зміцнюватися за лідерської участі ветеранського середовища.

Помічник ветерана – це повноцінна оплачувана професія. Вони будуть працевлаштовані у *сервісних офісах у справах ветеранів*. Це комунальна установа або некомерційне підприємство, що утворене в адміністративних центрах громад і на яке покладене відповідний функціонал – діяти у якості сервісного офісу у справах ветеранів.

Проте, помічник ветерана може мати й віддалене робоче місце.

Відбір у корпус помічників ветерана здійснюється на конкурсній основі за допомогою цифрових інструментів.

Кандидат на посаду помічника ветерана подає заяву в електронній формі на участь у конкурсі через інформаційний портал Е-ветеран (<https://eveteran.gov.ua>).

Відбір кандидатів у помічники ветерана включає тестування за допомогою засобів програмного забезпечення та співбесіду, що проводить комісія за участі представників Мінветеранів, органу місцевого самоврядування та психологів.

Після успішного етапу конкурсного відбору кандидати на посади помічників ветерана проходять спеціалізоване навчання у центрах ветеранського розвитку. Це освітні центри для ветеранів, утворені на базі визначених закладів вищої освіти. Там вони набувають необхідного рівня професійних компетентностей для виконання своїх завдань у якості помічника ветерана. У партнерстві з МОН розроблені спеціальні навчальні програми для підготовки фахівців із супроводу ветеранів війни та членів їхніх родин ⁹⁴.

⁹⁴ Помічник ветерана : дорожня карта для громад, кандидатів та родин Захисників і Захисниць. Опис проєкту. URL: <https://mva.gov.ua/ua/pomichnik-veterana/opis-proyektu>.

В контексті нашого дослідження варто звернути увагу на e-Ветеран – система на базі Єдиного державного реєстру ветеранів війни⁹⁵. Мета системи – підвищення рівня соціального захисту ветеранів війни шляхом онлайн контролю за реалізацією їх прав та гарантій⁹⁶.

В Україні на сьогодні зареєстровано понад 1000 громадських об'єднань, що надають послуги ветеранам. З них можна виділити найбільш активні громадські організації та благодійні організації, що беруть участь у формуванні та реалізації державної політики для ветеранів війни, розробці досліджень, наданні послуг та підтримки для ветеранської спільноти: БФ «ПОВЕРНИСЬ ЖИВИМ»; RAZOM FOR UKRAINE; ГО «Юридична сотня»; Організація «Veteran Hub»; ГО «ЖІНОЧИЙ ВЕТЕРАНСЬКИЙ РУХ»; ГО «ПРОСТІР МОЖЛИВОСТЕЙ»; ГО «ЗЕЛЕНА СМУГА»; ВП ГО «СУВІАТО»; Фонд «UNBROKEN»; Центр реадaptaції та реабілітації «ЯРМІЗ»; ГО Правозахисний центр «ПРИНЦИП». Створення таких організацій є важливим компонентом допомоги ветеранам та членам їх сімей⁹⁷. Ключова мета – надання підтримки ветеранам у забезпеченні їх потреб та прав, захисту їх інтересів та збереженні їх належного положення в суспільстві. Досить часто саме ветерани стають засновниками та активними членами таких організацій, таким чином, допомагаючи іншим, вони допомагають і собі швидше повернутись до цивільного життя.

На сьогодні, за офіційними даними, в Україні зафіксовано 1 млн 50 тисяч мобілізованих громадян, які забезпечують діяльність сектору безпеки й оборони. За попередніми прогнозами Мінветеранів після нашої Перемоги кількість ветеранів, членів їхніх сімей та членів сімей загиблих захисників та захисниць, а також осіб з інвалідністю внаслідок війни може скласти від 4 до 5 мільйонів осіб (Джерело: за інформацією Мінветеранів, ЗМІ). Слід зауважити, що війна триває і ця цифра буде тільки зростати.

⁹⁵ Відомості з реєстру ветеранів війни. URL: <https://guide.djia.gov.ua/view/nadannia-vidomostei-z-iedynoho-derzhavnoho-reiestru-veteraniv-viiny-fd191023-5f6a-499a-ad6a-a197c3897fea>.

⁹⁶ База знань ветерана. URL: <https://eveteran.gov.ua/>.

⁹⁷ База знань ветерана. URL: <https://eveteran.gov.ua/>.

В Україні функціонує мережа закладів психологічної реабілітації⁹⁸.

Серед Центрів, які, окрім фізичної реабілітації, займаються комплексним відновленням ветеранів, є Superhumans Center⁹⁹. Головна місія Superhumans Center – побудувати в Україні високоякісну експертизу протезування та високотехнологічних медичних втручань; привнести в Україну найкращі медичні практики; лікувати наших героїв вдома, поряд із сім'ями; перетворити Україну на «країну надлюдей», замість «країни травмованих людей». Superhumans планує відкривати центри по всій Україні. Зараз один із них функціонує у Львові.

Важливим досягненням вважаємо також розробку та впровадження місцевих та регіональних цільових програм підтримки учасників бойових дій.

Автором дисертаційного дослідження «Механізми реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій в Україні»¹⁰⁰ було проаналізовано цільові програми соціального захисту ветеранів-УБД, програми соціального захисту ветеранів-УБД, програм соціального захисту населення, що містять окремі заходи щодо УБД, які діють в регіонах України. Автор, серед особливостей регіональних програм виділяє: фінансування соціальних таксі, розширення мережі ветеранських аптек, соціальний захист добровольців, додаткова грошова допомога УБД, спортивна реабілітація УБД, відкриття власного бізнесу УБД, підтримка громадських ветеранських організацій, забезпечення соціальної підтримки членів сімей осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. З 2018 року місцевим органам соціального захисту делеговано повноваження щодо організації заходів із психологічної реабілітації шляхом укладання

⁹⁸ Заклади психологічної реабілітації 2023 р. URL: <https://mva.gov.ua/ua/veteranam/likuvannya-ta-reabilitaciya/centri-z-nadannya-poslug-psihologichnoyi-reabilitaciyi/zakladi-psihologichnoyi-reabilitaciyi-2023-rik>.

⁹⁹ Superhumans Center. URL: <https://superhumans.com>.

¹⁰⁰ Гордієнко С. П. Механізми реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій в Україні. Дис. докт. філос. Публічне управління та адміністрування за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України. Харків, 2021. URL: https://ipa.karazin.ua/wp-content/themes/education/filesforpages/science/dis_gord_titl.pdf.

тристоронніх договорів. Слід зазначити, що подальшим кроком має бути створення трирівневої системи психологічної, медичної та соціальної допомоги, організованої на місцевому, регіональному та національному рівнях. Проте слід сказати про існування проблемних моментів зазначених вище програм, а саме: всі вони залежать від державного бюджету, який щорічно переглядається; існує потреба дієвого механізму інформування УБД щодо наявних державних програм і соціальних послуг; санаторно-курортне забезпечення та психосоціальна реабілітація УБД перебувають на низькому рівень; відсутній облік щодо кількості УБД, які потребують соціальної допомоги та ін.

У контексті фінансування системи соціального захисту УБД в Україні, крім бюджетних і міжнародних коштів, потрібно й надалі розвивати та використовувати такі джерела, як: власні кошти громадян і громадські ініціативи (різні фонди, збори); венчурні фонди; відшкодування та відстрочки; кошти підприємств (у вигляді їх зобов'язань щодо виконання соціальних функцій); використання державної інфраструктури та інше. Важливим є подальший розвиток економічного стимулювання, надання податкових пільг, кредитування з бюджетів і соціальних фондів на соціальний захист УБД. Створення реальної фінансової бази та ефективного використання соціально-економічних ресурсів, управління державними коштами виведе політику щодо реабілітації УБД на новий рівень і надасть змогу створити належні умови для адаптації УБД у суспільстві.

Загалом важко не погодитися із словами голови ГО «Всеукраїнська громадська організація «Всеукраїнський парламент працездатних інвалідів» В. Петровським про те, що реабілітація учасників бойових дій та цивільних громадян України є питанням національної безпеки країни ¹⁰¹.

¹⁰¹ Соціальна реабілітація учасників бойових дій та цивільних громадян України. УКРІНФОРМ : Мультимедійна платформа іномовлення України URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3618857-socialna-reabilitacia-ucasnikiv-bojovih-dij-ta-civilnih-gromadan-ukraini.html>.

Тому питаннями реабілітації ветеранів війни має займатися і держава, і громадянське суспільство.

Згадаємо також, що з ініціативи першої леді України Олени Зеленської «Без бар'єрів» прийнята Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року та затверджений план заходів з її реалізації на 2021 та 2022 роки ¹⁰². Метою Стратегії є створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики. Очікувані результати реалізації Стратегії є визначення та суспільна підтримка стратегічного курсу держави у сфері створення безбар'єрного простору, послідовна реалізація якого дасть можливість кожній людині: отримати безперешкодний доступ до об'єктів фізичного оточення; отримувати інформацію у найзручніший спосіб; отримати спрощений доступ до цифровізованих та аналогових державних та соціальних послуг; отримати рівні умови участі у всіх сферах життя суспільства; отримати умови та рівні можливості для занять фізичною культурою та спортом; отримати рівні умови та можливості для культурного (мистецького) та/або креативного вираження, провадження культурної діяльності; доступу до культурних послуг, культурних цінностей, культурної спадщини та інформації про них; брати участь у політичних процесах та громадській діяльності; отримати рівні можливості та вільний доступ до освіти; отримати рівні умови та можливості у сфері зайнятості, а також заняття підприємництвом.

Сьогодні, це звичайно звучить як фантастика, але, безумовно, має стати чи не першочерговим завданням для кожної територіальної громади.

¹⁰² Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія від 14.04.2021 № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>.

Формування безбар'єрного простору важливе та складне завдання, потребує на рівні громади не тільки вмінь, а й належне фінансування.

Для реалізації створення сталої системи комплексної реабілітації та соціальної підтримки військовослужбовців, є необхідним:

вдосконалити правове регулювання на державному рівні порядку надання реабілітаційних послуг за якістю проведення відповідних процедур та маршруту надання реабілітаційних послуг в цивільних закладах охорони здоров'я незалежно від форм власності;

провести у ЗСУ організаційно-штатні, кадрові та нормативно-правові зміни в бік створення умов формування системи комплексної реабілітації військовослужбовців та членів їх сімей;

розробити нові технології діагностики, реабілітації, протезування, контролю ефективності проведення реабілітаційних заходів, сучасних методів оцінки функціональних резервів людини (включаючи експрес-методики), якісної розробки індивідуальних оздоровчо-реабілітаційних програм та аналізу їх ефективності;

розробити перспективні оздоровчо-реабілітаційні заходи і комплексні індивідуальні реабілітаційні та профілактичні програми адаптогенної дії, побудовані на засадах взаємодоповнюваності;

організувати науковий супровід впровадження нових ресурсозберігаючих і високотехнологічних коригуючих технологій відновлювальної медицини з урахуванням досягнень фундаментальної науки на базі комплексних автоматизованих методів оцінки та корекції резервів здоров'я тощо.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дали змогу сформулювати такі висновки:

1. Доведено актуальність теми соціальної реабілітації учасників бойових дій в Україні шляхом аналізу наукових праць та досліджень.

Проаналізовані праці, матеріали конференцій, форумів вказують на актуальність досліджуваної тематики для українського суспільства, особливо в контексті повномасштабної війни в нашій країні, збільшення кількості учасників бойових дій та проблем, пов'язаних з їх реабілітацією. На жаль, за результатами аналізу змісту публікацій, форуму та ін. можемо констатувати, що з 2014 року до сьогодні в державі відсутній єдиний, науково обґрунтований комплексний підхід до організації проведення ефективних заходів медичної, психологічної та соціальної реабілітації, існує гостра потреба у підвищенні якості життя, медичного обслуговування, соціального захисту та медико-психологічної допомоги військовослужбовців – учасників бойових дій.

Констатовано, що останнім часом спостерігається інтенсивне впровадження нових методів і технологій діагностики, лікування, корекції та профілактики стресових впливів у процес комплексної реабілітації військовослужбовців, які були учасниками бойових дій. Разом із тим, соціально-психологічні аспекти реабілітації військовослужбовців, які були учасниками бойових дій, вивчені недостатньо, особливо в контексті формування та реалізації державної політики щодо реабілітації учасників бойових дій.

Підсумовано, що психологічна реабілітація є певним комплексом психофізіологічних, психотерапевтичних, організаційних та медичних заходів, які покликані відновити порушені психічні функції та соціальний

статус учасників бойових дій, що зазнали впливу бойової психічної травми. Психологічна реабілітація комбатантів передбачає виконання таких основних завдань, як: виявлення та діагностика психічних розладів у військовослужбовців; евакуація комбатантів, які зазнали психотравматизації, з поля бою; відновлення порушених (утрачених) психічних функцій; коригування самооцінки, самосвідомості та самопочуття комбатантів, у яких виникли психічні розлади і які отримали інвалідність.

2. Досліджено правовий механізм реалізації державної політики у сфері соціально-психологічної реабілітації та соціальної підтримки військовослужбовців.

До правового механізму соціально-психологічної реабілітації та соціальної підтримки військовослужбовців ми відносимо систему нормативно-правових актів, які визначають/регламентують політику держави у згаданому напрямі.

Разом з тим, чинні нормативні акти не враховують потребу в психологічній підтримці для сімей військовослужбовців. Родини ветеранів також стикаються з великими труднощами під час адаптації до мирного життя після повернення їхніх близьких з війни. Необхідно розробити програми психологічної підтримки для членів сімей військових, щоб забезпечити їм необхідну допомогу. Отже, існуюча нормативна база потребує значного удосконалення. Важливо не лише адаптувати діючі закони та постанови до сучасних реалій, але й забезпечити їх практичну реалізацію через належне фінансування, підготовку кадрів, координацію між різними структурами та впровадження сучасних технологій у систему реабілітації. Тільки комплексний підхід дозволить створити ефективну систему реабілітації військовослужбовців та ветеранів війни в Україні.

3. Зазначено, що системний підхід до вирішення реабілітаційних заходів передбачає участь мультидисциплінарної команди, до складу якої входять професіонали з високим ступенем кваліфікації.

Мультидисциплінарна команда, що включає медичних і фізкультурно-спортивних реабілітологів, обов'язково включає психолога. Це породжує кілька важливих питань щодо сфери підготовки фахівців з психологічної реабілітації, яка має велике значення в контексті участі військовослужбовців у бойових діях та має значні наслідки для сфери спеціалізованого управління щодо організації заходів, підготовки спеціалістів. Наразі система морально-психологічної допомоги є дефіцитною як з точки зору кадрового забезпечення, так і з боку якості надання послуг. Це створює ряд проблем для організації реабілітації.

Ветеранська політика залишається одним із пріоритетних напрямків діяльності держави. І поки це питання є пріоритетним, Мінветеранів та громадським організаціям значно легше просувати ініціативи у зазначеній сфері. Водночас різноманітність ініціатив свідчить про пошук оптимальних підходів до обслуговування ветеранів, ніж про наявність уніфікованих рішень, які можна було б масштабувати.

Повноваження у сфері ветеранської політики розподілена між різними Міністерствами та ЦОВВ, що ускладнює досягнення єдиного бачення щодо обслуговування ветеранів та призводить до дублювання в роботі органів влади. Але при цьому, Мінветеранів, поступово підвищує свою інституційну спроможність та можливості для подальшої консолідації більшої кількості повноважень у відповідній сфері.

Узгоджені моделі щодо надання публічних послуг для військових ветеранів ще не напрацьовані, але є ряд пілотних ініціатив на центральному рівні, як от «помічник ветерана», портал e-Ветеран, ветеранський кейс-менеджер, що сприяє покращенню обслуговування ветеранів.

Важливим досягненням вважаємо також розробку та впровадження місцевих та регіональних цільових програм підтримки учасників бойових дій.

4. Фінансування реабілітаційних програм є недостатнім. Багато реабілітаційних центрів не отримують достатньо коштів для забезпечення якісних послуг. Необхідно збільшити фінансування з державного бюджету та залучити міжнародну допомогу для підтримки та розвитку реабілітаційних програм.

Також існує проблема з кадровим забезпеченням. Недостатня кількість кваліфікованих реабілітологів, психологів, фізіотерапевтів та інших фахівців значно ускладнює процес надання реабілітаційних послуг.

5. Звернуто увагу на американський, британський, німецький, ізраїльський досвід надання психологічної та соціальної підтримки військовослужбовцям та членам їх сімей.

Визначено, що гострою є необхідність руху реформ у напрямку європейської моделі щодо формування простору реабілітації для військовослужбовців. Це передбачає складний перехід до ринку реабілітаційних послуг, де збільшується участь провайдерів різних форм власності на ринку.

6. Сформовано рекомендації щодо покращення психосоціальної підтримки та реабілітації військовослужбовців в Україні та їх інтеграції в суспільство. Найперше – необхідно продовжувати безперервне впровадження соціальних ініціатив як на рівні держави, так і на рівні територіальних громад, дбати про якість заходів з соціальної реабілітації та психосоціальної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей.

Надані рекомендації умовно згруповано за такими напрямками: реабілітація та реадаптація, соціальні гарантії, проблема житла, психосоціальна підтримка сімей ветеранів, суспільна свідомість і підтримка, професійна підготовка та зайнятість, формування безбар'єрного простору в громадах, поширення пілотного проєкту «Інститут помічника ветерана» на всю територію України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичний звіт. Стан виконання бюджетних програм з питань соціального захисту учасників війни України проти російської агресії. Юридична сотня. URL: <https://legal100.org.ua/wpcontent/uploads/2018/06/budjetu-2018.pdf>.
2. База знань ветерана. URL: <https://eveteran.gov.ua>.
3. Біла книга : аналіз системи державної підтримки ветеранів та їх сімей в Україні. Юридична сотня URL: <https://legal100.org.ua/analytics/bilakniga-analiz-sistemi-derzhavnoyi-pidtrimki-veteraniv-ta-yih-simey-v-ukrayini>.
4. Блінов О. А. Психологія бойового стресу : автореферат дис. ... доктора психол. наук : 19.00.04. Київ, 2020. 43 с. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/47058>.
5. Бриндіков Ю. Зарубіжний досвід реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій. *Збірник наук. праць*. Вип. LXXVIII. Т. 2. С. 195-200.
6. Бриндіков Ю. Л. Реабілітація військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб : теоретико-методичні основи : монографія. Хмельницький, 2018. 388 с. URL: https://srsp.khmnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/11/reabilitacziya-vijskovosluzhbovcziv_monografiya_2018.pdf.
7. Бриндіков Ю. Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб. Дис. ... докт. пед. наук : 13.00.05. Соціальна педагогіка. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2019. URL: https://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/d-58-053-03/Aref_Bryndikov.pdf.

8. Ветеранам. Сайт Міністерства у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/ua#>.
9. Ветеранський Фонд. URL: <https://mva.gov.ua/ua/pidporyadkovani-ustanovi/veteranskij-fond>.
10. Відомості з реєстру ветеранів війни URL: <https://guide.dii.gov.ua/view/nadannia-vidomostei-z-iedynoho-derzhavnoho-reiestru-veteraniv-viiny-fd191023-5f6a-499a-ad6a-a197c3897fea>.
11. Возніцина К., Литвиненко Л. Невидимі наслідки війни. Як розпізнати? Як спілкуватись? Як допомогти подолати? Довідник для широкого кола фахівців Київ, 2020. 192 с. URL: <https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/160137358572968.pdf>.
12. Гордієнко Є. П. Механізми реалізації державної політики соціального захисту учасників бойових дій в Україні. Дис. докт. філос. Публічне управління та адміністрування за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Харків, 2021 URL: https://ipa.karazin.ua/wp-content/themes/education/filesforpages/science/dis_gord_titl.pdf.
13. Горлинський В. В. Система соціально-моральної регуляції у Збройних силах України : соціально-філософський аналіз: дисертація канд. філос. наук : 09.00.03. АПН України; Інститут вищої освіти. К., 2003. URL: <http://www.disslib.org/systema-sotsialno-moralnoyi-rehuljatsiyi-u-zbrojnykh-sylakh-ukrayiny-sotsialno.html>.
14. Гуковський Олег, Ковалик Тарас Повернення з війни : перший місяць URL: <https://tseok.com.ua/veteran/homeagain>.
15. Грін С. О. Фізична реабілітація військовослужбовців з наслідками вогнепальних переломів кісток гомілки : автореф. дис. ...канд. з фіз. виховання та спорту : 24.00.03. Фізична реабілітація; Нац. ун-т фіз. виховання і спорту України. Київ, 2019. 26 с.

16. Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua>.
17. Державна служба України з питань праці. URL: <https://dsp.gov.ua>.
18. Державна установа «Національне військове меморіальне кладовище». URL: <https://mva.gov.ua/ua/pidporyadkovani-ustanovi/derzhavna-ustanova-nacionalne-vijskove-memorialne-kladovishche>.
19. Державний бюджет на 2024 рік : на підтримку ветеранів та їх сімей передбачено майже 14 млрд грн. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhavnyi-biudzhet-na-2024-rik-na-pidtrymku-veteraniv-ta-ikh-simej-peredbacheno-maizhe-14-mlrd-hrn>.
20. Деякі питання Міністерства у справах ветеранів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1175. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-2018-%D0%BF#Text>.
21. Деякі питання надання безоплатної психологічної допомоги особам, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членам сімей таких осіб та членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни і членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2022 № 1338. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-%D0%BF#n312>.
22. Єна А., Маслюк В., Сергієнко А. Актуальність і організаційні засади медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції. *Науковий журнал МОЗ України*. 2014. № 1 (5). С. 5-16.
23. Заклади психологічної реабілітації. 2023 р. URL: <https://mva.gov.ua/ua/veteranam/likuvannya-ta-reabilitaciya/centri-z-nadannya-poslug-psihologichnoyi-reabilitaciyi/zakladi-psihologichnoyi-reabilitaciyi-2023-rik>.

24. Каплан Ю., Двігун А. Адаптація ветеранів війни до мирного життя : помічник ветерана URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/adaptatsiya-veteraniv-viyny-do-myrynoho-zhyttya-pomichnyk-veterana>.
25. Колесніченко О. С., Приходько І. І., Мацегора Я. В. Психологічна реабілітація військовослужбовців після виконання службово-бойових завдань в бойових умовах : монографія. Харків : НА НГУ, 2021. 75 с.
26. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
27. Концепція політики щодо ветеранів та їхніх сімей : Експертні рекомендації до формування оновленої державної політики щодо ветеранів та їхніх сімей. URL: <https://veteranhub.com.ua/veteran-policy>.
28. Лесков Валерій Олександрович. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів : дис... канд. наук : 19.00.09. Психологія діяльності в особливих умовах. Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2008. URL: <http://www.disslib.org/sotsialno-psykholohichna-reabilitatsia-viyskovosluzhbovtsiv-iz-rajoniv-viyskovykh.html>.
29. Лікування та реабілітація. Сайт Міністерства у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/ua/tag/protezuвання-та-reabilitaciya>.
30. Матеріальна допомога мобілізованим : у яких містах України є виплати. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/03/04/infografika/suspilstvo/materialna-dopomoha-mobilizovanym-yakux-mistax-ukrayiny-ye-vyplaty>.
31. Міністерство внутрішніх справ України. URL: <https://mvs.gov.ua>.
32. Міністерство культури та інформаційної політики України. URL: <https://mcip.gov.ua>.
33. Міністерство оборони України. URL: <https://www.mil.gov.ua>.
34. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua>.
35. Міністерство соціальної політики України. URL:

<https://www.msp.gov.ua>.

36. Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/ua>.

37. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>.

38. Надання статусів. Сайт Міністерства у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/ua/tag/nadannya-statusiv>.

39. Національна соціальна сервісна служба України. URL: <https://nssu.gov.ua>.

40. Оборона, освіта, бізнес, пенсії. Що передбачає держбюджет на 2025 рік. URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/kabmin-zatverdiv-projekt-derzhbjudzhetu-na-2025-rik-osnovni-pokazniki-1032244.html>.

41. Організації, які підтримують ветеранів. URL: <https://tseok.com.ua/veteran/contacts-of-organizations>.

42. Основи реабілітаційної психології : подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 1. Київ, 2018. 208 с.

43. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua>.

44. Положення про Український ветеранський фонд : наказ Міністерства у справах ветеранів України. URL: <http://surl.li/nlmvs>.

45. Помічник ветерана : дорожня карта для громад, кандидатів та родин захисників і захисниць. Опис проекту. URL: <https://mva.gov.ua/ua/pomichnik-veterana/opis-proyektu>.

46. Попелюшко Р. П. Психолого-аксіологічні засади реабілітації комбатантів при віддалених наслідках стресогенних впливів. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.04 – медична психологія. Київ, 2021. 446 с.

47. Потапчук Євген Михайлович. Соціально-психологічні основи збереження психічного здоров'я військовослужбовців : дис... д-ра психол. наук : 19.00.09. Національна академія держ. прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2004. URL:

<http://www.disslib.org/sotsialno-psykholohichni-osnovy-zberezhenja-psykhichnoho-zdorov-ja-viyskovosluzhbovtsiv.html>.

48. Практика : гайд для HR, як стати дружньою до ветеранів компанією. URL:

<https://drive.google.com/file/d/1EOTa4vuDBzQBLbpG78Xvqu6x2>.

49. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

50. Про відпустки : Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

51. Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.08.1998 № 1303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1303-98-%D0%BF#Text>.

52. Про встановлення на 2022 рік граничної вартості послуг із психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб : наказ Мінветеранів від 14.01.2022 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0136-22#Text>.

53. Про затвердження Державної цільової програми з медичної, фізичної реабілітації та психосоціальної реадaptaції постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2023 року : Постанова Кабінету Міністрів України; Програма, Паспорт, Заходи від

05.12.2018 № 1021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-2018-%D0%BF#Text>.

54. Про затвердження Інструкції про порядок надання стоматологічної допомоги в закладах охорони здоров'я та медичних підрозділах Збройних Сил України : наказ Міноборони України від 18.08.2015 № 414. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1071-15#Text>.

55. Про затвердження обласної комплексної програми соціального захисту населення Івано-Франківської області на 2022-2026 роки : рішення Івано-Франківської обласної ради № 276-10/2021. URL: <https://orada.if.ua/decision/276-10-2021>.

56. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України : Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 17.06.2015 № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text>.

57. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на забезпечення постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, членів сімей загиблих (померлих) таких осіб санаторно-курортним лікуванням : Постанова Кабінету Міністрів України; від 31.03.2015 № 200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-2015-%D0%BF#Text>.

58. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із психологічної реабілітації постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) таких осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017

№ 497. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2017-%D0%BF#Text>.

59. Про затвердження Порядку виплати грошової компенсації вартості санаторно-курортного лікування деяким категоріям громадян : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2004 № 785. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/785-2004-%D0%BF#Text>.

60. Про затвердження Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками деяких категорій громадян структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчими органами міських, районних у містах (у разі їх утворення (крім м. Києва) рад : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.02.2006 № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2006-%D0%BF#Text>.

61. Про затвердження Порядку надання медичної допомоги у військово-медичних закладах і взаєморозрахунків за неї між військовими формуваннями : постанова Кабінету Міністрів України від 18.10.1999 № 1923. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1923-99-%D0%BF#Text>.

62. Про комплексну програму «Здоров'я населення Прикарпаття» на 2021-2025 роки : рішення Івано-Франківської обласної ради № 33-2/2020. URL: <https://orada.if.ua/decision/33-2-2020>.

63. Про обласну програму підтримки сімей загиблих, постраждалих учасників Революції Гідності, осіб, які перебували і перебувають у складі добровольчих формувань, учасників бойових дій та інших громадян, які залучалися і залучаються та брали і беруть безпосередню участь у бойових діях, здійсненні заходів з національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації проти України, починаючи з 20 лютого 2014 року, на 2022-2026 роки : рішення Івано-Франківської обласної ради № 417-14/2022. URL: <https://orada.if.ua/decision/417-14-2022>.

64. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби,

та деяких інших осіб : Закон України від 09.04.1992 № 2262-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12?test=XNLMf5x.qwJg/2.wZiRarfxWHI43Qs80msh8Ie6#Text>.

65. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 3 грудня 2020 року № 1053. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>.

66. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

67. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

68. Про схвалення Концепції Державної цільової програми з фізичної, медичної, психологічної реабілітації і соціальної та професійної реадaptaції учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2022 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 475-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2017-%D1%80#Text>.

69. Про Уповноваженого Президента України з питань реабілітації учасників бойових дій. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386/2018#n11>.

70. Психологічна робота з військовослужбовцями-учасниками АТО на етапі відновлення : методичний посібник. / Кокурн О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Остапчук В. В. К. : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84274034.pdf>.

71. *Реабілітація учасників бойових дій в Україні : досвід та перспективи* : Тези доповідей III Всеукраїнської науково-практичної

конференції. Хмельницький, 2018. 232 с. URL: https://hist.km.ua/images/2021/konferentsiji/zbirnik-tez_ubd_khmelnitskij_2018.pdf.

72. Соціальна реабілітація учасників бойових дій та цивільних громадян України. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-sXphlhRjiM>.

73. Соціальна реабілітація учасників бойових дій та цивільних громадян України. УКРІНФОРМ : Мультимедійна платформа іномовлення України URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3618857-socialna-reabilitacia-ucasnikiv-bojovih-dij-ta-civilnih-gromadan-ukraini.html>.

74. Соціальна та професійна адаптація. Сайт Міністерства у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/ua/tag/socialna-ta-profesijna-adaptaciya>.

75. Турбан В. В. Реабілітаційна та реінтеграційна робота з військовослужбовцями, учасниками бойових дій в центрах соціальних служб: етичний аспект. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v9/i11/33.pdf>.

76. Фонд соціального захисту інвалідів. URL: <https://www.ispf.gov.ua>.

77. Швець А. В., Горішна О. В., Кіх А. Ю., Іванцова Г. В., Горшков О. О., Ричка О. В. Особливості організації медико-психологічної реабілітації військовослужбовців в країнах-членах та партнерах НАТО. URL: <https://ujmm.org.ua/index.php/journal/article/view/224/150>.

78. Шостак С. Л. Публічне управління у сфері реабілітації військовослужбовців Збройних Сил України у рамках єдиного медичного простору охорони здоров'я України. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Київ, 2024. 240 с.

79. Як в Україні допомагають ветеранам URL: <https://ukrainer.net/yak-dopomahaiut-veteranam>.

80. Як Івано-Франківськ стає лідером з допомоги військовим. URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/iak-ivano-frankivsk-staie-liderom-z-dopomogi->

[viiskovim.](#)

81. Як Ти, брате? URL: <https://yakty.com.ua>.
82. Якубова Л. Структурно-функціональна модель соціальної реабілітації осіб, що повернулись із зони АТО. *Молодь і ринок*. 2017. № 5 (148). С. 50-54.
83. Hall D. Stress, Suicide, and Military Service during operation Uphold Democracy. *Military Medicine*. 1996. № 3. P. 159-162.
84. Hammermeister J. Military applications of performance psychology methods and techniques : an overview of practice and research from the U. S. Army. *Journal of Performace Psychology*. 2011. № 3. P. 56-62.
85. Harms P. D. Report № 4 : Evaluation of Resilience Training and Mental and Behavioral Outcomes. *The Comprehensive Soldier and Family Fitness Program Evaluation*. 2013. 19 p.
86. Superhumans Center. URL: <https://superhumans.com/>.